

Jasminka Najcer Sabljak

(Odsjek za likovnu umjetnost, Umjetnička akademija u Osijeku)

Đorđe Bošković

(Zavičajni muzej Ruma)

LIKOVNA I RUKOPISNA OSTAVŠTINA LADISLAVA GROFA PEJAČEVIĆA IZ RETFALE I RUME

UDK 930.25:7.07(497.5)(091)

929 Pejačević, L.

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 15. 3. 2018.

Ladislav grof Pejačević posljednji je muški član rumsko-retfalačke grane ove obitelji. Živio je u Retfali kod Osijeka i Hadersdorfu kod Beča, a upravljao je i rumskim posjedom, koji je na prijelomu 19. u 20. stoljeće značajno gospodarski unaprijedio. Sačuvani su memoarski zapisi u kojima je grof Ladislav opisao tragičnu smrt svoga šogora, Huge grofa Eltza, i nemire u Srijemu i Slavoniji 1848. godine. Njegove uspomene pridonose boljem poznavanju načina života našega plemstva sredinom 19. stoljeća. Opisan je i njegov skroman, no zanimljiv crtački opus, te odnos prema austrijskom umjetniku Franzu Altu, koji je dio svojih likovnih radova ostvario na imanjima plemićkih obitelji Pejačević i Eltz.

Ključne riječi: Ladislav grof Pejačević, Retfala, Ruma, Eltz, memoari, revolucija 1848., likovna umjetnost

UVOD

Plemićke obitelji istočne Hrvatske doživjele su nakon Drugog svjetskog rata *damnatio memoriae*, što se ponajviše odnosilo na područje gospodarskog i društvenog života te kulturne baštine, koja je jako stradala i u segmentu arhivskog gradiva. Poznata je činjenica da se ostavština ovih obitelji namjerno ili nenamjerno fizički uništavala zbog odnosa vlasti prema obiteljima plemićkog podrijetla, koje su smatrane neprijateljima novoga društvenog poretka. Svaki pronalazak dosada nepoznatoga segmenta njihove ostavštine prilika je za bolje upoznavanje ne samo s poviješću neke plemićke obitelji, već i s po-

viješću prostora na kojima su one živjele i djelovale, a u kojem su ostavile neizbrisiv trag.

Nedavnim pronalaskom maloga dijela rukopisne ostavštine Ladislava grofa Pejačevića (1828. – 1916.), iz rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević, otvorila se mogućnost pogleda na dio života ovoga plemića iz vizure njegovih memoara, koji se poklapaju s važnim političkim zbivanjima 1848/49. godine na području istočne Hrvatske.¹ Memoarski zapisi grofa Pejačevića omogućavaju detaljnije upoznavanje s poviješću obitelji Pejačević i Eltz, njihovom svakodnevnicom te društvenim i političkim događajima u kojima su sudjelovali. U radu se opisuju Ladislavovi naponi na vođenju Rumskoga vlastelinstva te zanimljiv trag koji je ostavio na području likovne baštine, u likovnoj zbirci koja se kolekcionirala i izlagala unutar retfalačkoga dvorca te u relativno malom, no povijesno-umjetnički važnom, slikarskom opusu koji je ostao sačuvan u privatnim kolekcijama.

Rukopis teksta izvorno je pisan na njemačkom jeziku i naslovljen *Erinnerungen des Grafen Lato Pejacevich aus den Jahren 1845 bis 1849*.² (Slika 1)

U daljnjem će se tekstu za ovaj rukopis koristiti skraćeni hrvatski naziv *Uspomene*.

Rumsko-retfalačka grana obitelji Pejačević i njena ostavština

Smrću Josipa grofa Pejačevića 1787. godine i podjelom njegovih posjeda između sinova započeo je razvoj triju obiteljskih grana: našičke, virovitičke i rumsko-retfalačke. Potonju je utemeljio Josipov sin Žigmund grof Pejačević (1741. – 1806.). Specifičnost rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević istaknuta je već u nazivu, koji ukazuje na činjenicu da je ova obiteljska grana

¹ Svi članovi našičke, virovitičke i rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević nose od 1772. godine plemićki predikat „od Virovitice“, odnosno nazivaju se grofovi/grofici Pejačević Virovitički. U ovome radu koristit će se kraći oblik prezimena (grof/grofica Pejačević), a za autora rada koristi se oblik imena Ladislav, iako se on u tekstu *Uspomena* potpisuje nadimkom Lato. Autor *Uspomena* rođak je i suvremenik te imenjak i prezimenjak u javnosti puno poznatijeg člana našičke grane obitelji Pejačević, hrvatskog bana Ladislava grofa Pejačevića (1824. – 1901.). Isto ime i prezime nosi i autorov stric, Ladislav grof Pejačević (1807. – 1882.) iz rumsko-retfalačke grane. Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, *Likovna baština obitelji Pejačević*, katalog izložbe, 19. 9. 2013. – 7. 1. 2014., Muzej likovnih umjetnosti (Osijek, 2013), 17-23, 43.

² Postojanje sačuvanog arhivskog gradiva i drugih predmeta iz inventara retfalačkog dvorca obitelji Pejačević kod Felixa grofa Clary-Aldringena u Dvorcu Herrnau u južnome predgrađu Salzburga ustanovile su J. Najcer Sabljak i S. Lučevnjak tijekom pripremnih istraživanja za izložbu *Likovna baština obitelji Pejačević* te posjete Herrnauu u listopadu 2012. godine. Muzejski savjetnici Zavičajnog muzeja Ruma, Dragomir Janković i Đorđe Bošković, posjetili su Herrnau 2013. i tom prigodom dobili kopiju teksta *Uspomena*, koja im je ustupljena za istraživanje i objavu.

imala više imovinskih posjeda: prostran i gospodarski važan posjed u Srijemu, sa sjedištem u Rumi, relativno malen posjed s reprezentativnim dvorcem i perivojem u Retfali (zapadno predgrađe Osijeka) te Podgorački posjed, koji je obilovao bogatim hrastovim šumama na potezu između Đakova i Našica. Podgorački je posjed, kao obiteljski *corpus separatum* u zemljopisnom i vlasničkom smislu, doživio gospodarski procvat u drugoj polovici 19. te početkom 20. stoljeća pod upravom Ladislavovog strica, Pavla grofa Pejačevića (1813. – 1907.), a zatim se prodajom stopio s Valpovačkim veleposjedom. Ostavština ovoga posjeda osobito je značajna u kulturno-povijesnom smislu, posebno u kontekstu kvalitete i brojnosti likovnih djela unutar tzv. podgoračke zbirke.³ No, u svjetlu sagledavanja ostavštine Ladislava grofa Pejačevića, u radu će se detaljnije opisati povijest rumske i retfalačke posjede.

Imovina i društveni status rumske-retfalačke grane uvećavani su povoljnim ženidbenim vezama. Nakon Žigmunda i njegove supruge Ane Marije rođ. pl. Deschan (1748. – 1802.) vlasnici posjeda u Rumi i Retfali bili su članovi još triju generacija obitelji Pejačević. Žigmundov sin Ivan Nepomuk (1765. – 1821.) imao je s drugom suprugom Katarinom rođ. pl. Janković Daruvarskom petoricu sinova, od kojih je posjede u Slavoniji i Srijemu naslijedio najstariji sin Petar (1804. – 1887.) sa suprugom Franciscom rođ. groficom Esterházy de Galántha (1804. – 1875.). Njihovi sinovi Adolf, Ladislav (autor *Uspomena*) i Nikola predstavnici su posljednje generacije rumske-retfalačkih Pejačevića, koja izumire bez muških nasljednika, pa se već početkom 20. stoljeća veliki obiteljski posjedi dijele i rasprodaju, a sličnu sudbinu imala je i njihova pokretna baština. Zbog ovih je okolnosti ostavština rumske-retfalačke grane obitelji Pejačević na njihovim posjedima u Retfali i Rumi sačuvana tek u tragovima. Izuzetak je obiteljski dvorac u Retfali, koji je još i danas u relativno dobrom stanju, unatoč činjenici da je njegov reprezentativni perivoj gotovo potpuno uništen.⁴

Ostavština rumske-retfalačke grane obitelji Pejačević detaljnije je istražena u segmentu njihove likovne baštine, unutar studijsko-tematske izložbe *Likovna baština obitelji Pejačević* (Muzej likovnih umjetnosti u Osijeku, 2013.), kada je ustanovljeno da se znatan dio inventara iz retfalačkog dvorca nalazi sačuvan u vlasništvu obitelji Clary-Aldringen u dvorcu Hernau u južnom predjelu Salzburga.⁵ Pronalazak vrijedne arhivske građe, umjetničkog obrta, mobilijara, umjetnina i knjižnice bio je poticaj da se međuinstitucionalnom i međunarodnom suradnjom istraži i objavi dio te ostavštine, u čemu je veliku

³ Jasminka Najcer Sabljak, „Skriveno blago podgoračkog dvorca“, *Osječki zbornik* 30 (2011), 164, 178.

⁴ Mladen Obad Šćitaroci i Bojana Bojanić Obad Šćitaroci, *Dvorci i perivoji u Slavoniji – od Zagreba do Iloka* (Zagreb, 1998).

⁵ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 37-38.

ulogu imao Zavičajni muzej Ruma u Republici Srbiji.⁶ U ovoj se instituciji baštini obitelji Pejačević pridaje velika pažnja, jer je su Pejačevići ostavili iznimno važan trag u povijesti Srijema i mjesta Ruma, a i sjedište muzeja nalazi se u zgradi nekadašnje škole, koju je dala podići obitelj Pejačević.⁷ Unatoč činjenici da je stambeni objekt (tzv. Dvor) obitelji Pejačević u središtu Rume srušen nakon Drugog svjetskog rata, kao i niz gospodarskih zgrada u okolici naselja, povijesni su izvori omogućili stručnjacima rumškoga muzeja rasvjetljavanje povijesti obitelji Pejačević u ovome dijelu Srijema.⁸

Povijest rumškoga posjeda obitelji Pejačević seže u vrijeme početka 18. stoljeća, kada su Pejačevići, nakon završetka Velikog bečkog rata, doselili iz Bugarske u Habsburšku Monarhiju te počeli zauzimati pozicije u državnoj upravi kao administratori posjeda, voditelji poštanskih ureda i sl. Gotovo čitav Srijem tada je bio u rukama moćne kneževske obitelji Odescalchi, kojima je administrator posjeda bio Marko Aleksandar barun Pejačević (1694. – 1762.).⁹ On je bio i zakupnik Mitrovačkog vlastelinstva, kojem je od veljače 1745. godine postao i vlasnik.¹⁰ Budući da je teritorij Srijema uskoro bio podijeljen na Vojnu granicu i tzv. Provincijal (uključen u obnovljenu Srijemsku županiju), barun Pejačević izgubio je dio svoga vlastelinstva, pa je za nadoknadu štete dobio Virovitičko i Retfalačko vlastelinstvo. Prvi administrator Srijemske županije, a od 1751. godine i njen prvi veliki župan, postao je upravo Marko Aleksandar barun Pejačević.¹¹ S obzirom na to da je za novo sjedište svoga vlastelinstva izabrao selo Rumu, odnosno prostor u njegovoj neposrednoj blizini, barun Pejačević je 1746. godine započeo izgradnju novoga urbanog naselja – Nove Rume.¹² Ovo je naselje postalo sjedište njegovoga posjeda, koji mijenja naziv u Rumsko vlastelinstvo, a postalo je i temelj današnje Rume. Okolica Rume, zahvaljujući veoma plodnom tlu i prostranim pašnjacima,

⁶ Vidi bilješku br. 2.

⁷ Jedna je od najznačajnijih ostavština Marka grofa Pejačevića utemeljenje fonda za izgradnju škole u Rumi. Oporukom iz 1762. godine obavezao je svog nasljednika Josipa grofa Pejačevića da izgradi školsku zgradu, tzv. Pejačevićevu gimnaziju (*Pedagogium*). U njoj je danas smještan Zavičajni muzej Ruma.

⁸ O obitelji Pejačević i Rumskom vlastelinstvu te njegovu razvoju istraživao je i pisao Đorđe Bošković, kao suradnik na katalogu i izložbi *Likovna baština obitelji Pejačević*, održanoj 2013. godine u Muzeju likovnih umjetnosti u Osijeku. Đorđe Bošković, „Rumsko vlastelinstvo obitelji Pejačević“, u: *Likovna baština obitelji Pejačević*, katalog izložbe, 19. 9. 2013. – 7. 1. 2014., Galerija likovnih umjetnosti, (Osijek, 2013), 267-273.

⁹ Jasminka Najcer Sabljak, *Likovna baština kneževa Odescalchi - od Lombardije i Rima do Iloka* (Osijek, 2015), 54.

¹⁰ Slavko Gavrilović, *Srem od kraja XVII do sredine XVIII veka* (Novi Sad, 1979), 184, 348-349.

¹¹ Gavrilović, *Srem*, 454-455; Franz Wilhelm, *Rumaer Dokumentation I* (Stuttgart, 1990), 102-103.

¹² Carl Bischof, *Die Geschichte der Marktgemeinde Ruma* (Ruma-Jettingen, 1958), 36.

omogućila je izgradnju vlastelinstva čija će se gospodarska snaga sve do prvih desetljeća 20. stoljeća temeljiti na poljoprivrednoj proizvodnji žitarica, posebno kukuruza. te uzgoju vrijednih pasmina domaćih životinja, osobito konja. No, kako je barun Pejačević umro bez nasljednika, njegova je dobra u Rumi i Retfali naslijedio bratić Josip, pa kasnije Josipov sin Žigmund, i tako su ovi posjedi došli u ruke rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević.¹³ O snazi rumskega posjeda ostavio je važnu zabilješku i putopisac Taube, koji je napisao: „Ruma (...) koja sa svoga blagoslovljenog žitorodnog tla stoji na glasu; kao što se već ovdašnja pšenica smatra za najbolju u čitavoj Kraljevini.“¹⁴ Novi zamah vlastelinstvo je dobilo u vrijeme Petra grofa Pejačevića, koji je stajao na čelu rumskega vlastelinstva od 1821. do smrti 1887. godine.¹⁵

Petar je u neposrednoj blizini Rume utemeljio moderno poljoprivredno imanje, koje je po njemu dobilo ime *Petrov dvor*, na kojem su bile zastupljene sve važne gospodarske grane. Na njemu je utemeljena ergela konja za koju su nabavljani konji iz Engleske te iz ponajboljih ergela arapskih konja.¹⁶ Koliko je rumska ergela bila značajna za gospodarski, ali i društveni status obitelji, svjedoče i umjetnine koje prikazuju objekte ergele i njezine konje upravo u tom razdoblju, a sačuvane su u ostavštini *podgoračke*, a ponajviše *retfalačke zbirke*.¹⁷

Poslije revolucionarnih zbivanja 1848. godine povremeno su izbijali spорови između rumske općine i vlastelinstva oko vlasništva nad zemljom. Procesi ukidanja kmetstva, podjele zemljišta i modernizacije proizvodnje tekli su sporo i uz veliko nezadovoljstvo svih uključenih strana. Pejačevići nisu bili zadovoljni načinom provođenja reformi, o čemu svjedoči i memorandum slavonske vlastele iz 1866. godine upućen Dvorskoj kancelariji, koji su potpisali Petar grof Pejačević i njegovi sinovi, Adolf i Ladislav.¹⁸

U takvom ozračju napora oko gospodarenja i upravljanja imanjem odrastali su Petrovi sinovi, od kojih je upravo nad njime vjerojatno trebao preuzeti najstariji, Adolf grof Pejačević (1825. – 1880.), koji je od 1852. godine bio u braku s Agatom rođ. groficom Schaffgotsch (1829. – 1920.). Poznato je da je

¹³ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 37.

¹⁴ Friedrich Wilhelm von Taube, *Povijesni i zemljopisni opis Kraljevine Slavonije i vojvodstva Srijema, Leipzig, 1777., 1778.*, preveo s njemačkog i priredio za tisak Stjepan Sršan, Osijek, Državni arhiv, 2012.

¹⁵ Bischof, *Die Geschichte*, 144; Wilhelm, *Rumaer Dokumentation I*, 107.

¹⁶ Radojle Markićević, *Ergele Srema u prošlosti* (Sremska Mitrovica, 1997), 9; Franz Wilhelm, *Rumaer Dokumentation II* (Stuttgart, 1997), 12.

¹⁷ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 125-126.

¹⁸ Bogdan Stojsavljević, *Šuma i paša u borbi sela u Hrvatskoj i Slavoniji posle 1848* (Zagreb, 1961), 249.

Adolf bio opunomoćenik Rumskog vlastelinstva, pa je u toj funkciji i uz odobrenje oca Petra prekinuo dugotrajan sukob s rumskom općinom, kada je *Darovnim pismom* od 26. travnja 1874. godine dopustio provođenje komasacije i segregacije zemljišta u korist općine.¹⁹ Svi ti procesi odrazili su se vrlo negativno na gospodarsko stanje Rumskog vlastelinstva, koje se poslije Adolfove, a posebno nakon Petrove smrti nalazilo u dubokoj krizi i na rubu propasti.²⁰ Kako je Adolf umro prije oca Petra, a u braku s Agatom nije imao djece, obiteljski je posjed naslijedio Ladislav, uz strica Pavla posljednji potomak rumsko-retfalačke loze obitelji Pejačević.

Ladislav Pejačević i rumski posjed

Ladislav grof Pejačević rođen je u Budimpešti, 14. rujna 1828., kao drugi sin Petra grofa Pejačevića i Franciske rođ. grofice Esterházy de Galántha.²¹ Ladislav je odrastao uz starijeg brata Adolfa i mlađega Nikolu, no kako njegov autobiografski tekst svjedoči, posebnu je naklonost pokazivao prema jedinoj sestri, Ludvini ud. grofici Eltz (Bratislava, 1826. – Vukovar, 1889.), koju u tekstu dosljedno spominje pod oblikom imena *Lidvina*. Ladislav je imao titule, odnosno zvanja uobičajena za pripadnika ugledne plemićke obitelji onoga doba. Bio je vrhovni dvorski meštar nadvojvode Karla Ludwiga i nadvojvotkinje Marije Anunziate te *član* ugarskog Gornjeg doma.²² Služeći kao časnik, u vojsci je stekao čin bojnika, a poput oca Petra i brata Nikole bio je nositelj odlikovanja Malog križa reda sv. Stjepana (1879.) i Vitez reda zlatnog runa.²³ U braku s Marijom Terezijom rođ. groficom Czernin (1829. – 1916.) imao je kćeri Francisku ud. groficu Clary und Aldringen (1859. – 1938.), Karolinu ud. groficu Bellegarde (1861. – 1927.), Mariju (1863. – 1901.) i Tereziju ud. groficu Seilern-An-

¹⁹ Darovno pismo od 26. travnja 1874., Zavičajni muzej Ruma (dalje: ZMR), Odeljenje Istorijskih zbirki, inv. br. 95.

²⁰ Ivan Balta, „Vlastelinska porodica Pejačević s posebnim osvrtom na njezinu genealogiju i heraldiku“, *Anali zavoda za znanstveni rad u Osijeku JAZU* 4, (Osijek, 1985), 278.

²¹ Grb Ladislava grofa Pejačevića; ZMR, inv. br. 478; *LÁSZLÓ Serafin János József Miklós Ferenc Zsigmond Pejacsevich de Verőcze (Pejacsevich)*, mrežna stranica: Geni (<https://www.geni.com/people/LÁSZLÓ-Serafin-Pejacsevich-de-Verőcze/6000000002188466056>; pregledano 7. 1. 2018.).

²² Antun Cuvaj, *Grofovi Pejacsevich i njihov rad za Kralja i Dom* (Zagreb, 1913), 46.

²³ Odlikovanje Malog križa reda sv. Stjepana dobio je 1878. godine, a Orden viteza zlatnog runa 1908. godine. Oznaka ovoga prestižnog odlikovanja (lanac s obješenom janjećom kožom) izvedena je kao dekoracija oko grba obitelji Pejačević na glavnome pročelju retfalačkog dvorca.

spang (1867. – 1953.).²⁴ Njegovom smrću u Beču, 30. siječnja 1916., prestala je postojati rumsko-retfalačka grana obitelji Pejačević.²⁵ (Slika 2)

Ladislav je vođenje rumskog posjeda preuzeo u relativno kasnoj životnoj dobi, nakon što je njegov otac Petar upravljao obiteljskim posjedima više od šest desetljeća. No, uskoro nakon preuzimanja vođenja gospodarstva on je, već u zadnjem desetljeću 19. stoljeća, uspio obnoviti ekonomsku moć ovoga posjeda. U njegovo vrijeme dogodio se vrhunac razvoja gospodarstva i čuvene rumske ergele, ali izbijanje Prvoga svjetskog rata, raspad državnog i političkog okvira u kojem je posjed egzistirao gotovo dva stoljeća, a činjenica da Ladislav nije imao muškog nasljednika utjecat će 1920-ih na postupno propadanje, a potom i prodaju posjeda. U pretvaranju rumskog posjeda u moderno poljoprivredno dobro posebno značajnu ulogu imao jer Rudolf Ernst Rauer (1858. – 1931.), stručnjak koji je za Ladislava Pejačevića radio od 1895. godine, kada je posjed dosegao svoj maksimum od oko 26.000 jutara.²⁶

U razdoblju Ladislavove uprave uvedene su nove metode u poljoprivrednoj proizvodnji, obnovljen je zasad unosnijih vrsta žitarica, posebno kukuruza, a obnovljena je novim vrstama i ergela. Vodila se briga i o edukaciji poljoprivrednih uzgajivača, a službenik Rauer bio je i utemeljitelj prve nezvanične rumske poljoprivredne škole.²⁷ U uzgoju poljoprivrednih kultura važni su mikroklimatski uvjeti; stoga se osobita pažnja posvećivala i opremanju meteorološke stanice na posjedu *Moja volja*. Obavljana su klimatska mjerenja te je vremenskim prilikama prilagođavan uzgoj pojedinih kultura, od kojih se najunosniji pokazao urod pšenice i tzv. rumskog (zlatnog) kukuruza zubana.²⁸

Posjed je postigao značajne rezultate i na polju stočarstva, posebno ovčarstva, a uspješno su se bavili i uzgojem svinja, posebno rumskim sojem poznate crne svinje fajferice.²⁹

²⁴ Marija Terezija grofica Pejačević (Beč, 1829. – Hadersdorf, 1916.) kćerka je Eugena Karla grofa Czernin von und zu Chudenitz (1796. – 1868.) i Marije Terezije rođ. grofice Orsini und Rosenberga. Udana je 1857. za Ladislava (Latu) grofa Pejačevića. Zvezdokrnska je gospođa i dvorska dama kraljice Elizabete. Janos Jozsef Gudenus, *A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája* (Budimpešta, 1998), 53; Obad Šćitaroci, Bojanić Obad Šćitaroci, *Dvorci*, 392.

²⁵ Sahranjen je pokraj obiteljskog mauzoleja u Retfali.

²⁶ Bošković, „Rumsko vlastelinstvo“, 269.

²⁷ Stanoje Stanojević, *Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka*, sv. III (Zagreb, 1928), 718; Stjepan Jurić, „O utjecaju vremena na veličinu žetve ozime pšenice u Rumi“, *Godišnjak Sveučilišta Kraljevine Jugoslavije u Zagrebu*, 1924/25, (Zagreb, 1929), 501.

²⁸ *Izveštaj o poslovanju Upravnog odbora i o stanju uprave Županije sriemske za 1896.* (Vukovar, 1897), 289; ZMR, inv. br. 99 (reklamni prospekt za *Rumski žuti zuban kukuruz*); Đorđe Bošković, *Ruma u periodu 1861-1914.* (Ruma, 2016), 225.

²⁹ Jasminka Najcer Sabljak i Silvija Lučevnjak, „Zaboravljena baština obitelji Pfeiffer i slikar Hugo Conrad von Hötendorf“, *DG Jahrbuch* 24 (2017), 169-170.

Poslovanje ergele u zadnjim desetljećima 19. stoljeća, u vrijeme upravljanja Ladislava Pejačevića, bilježilo je značajan uspjeh rastom broja kobila te nabavom jednog punokrvnog engleskog pastuha i jednog nonijusa. Nabavom lipicanaca iz Kutjeva započelo je stvaranje i vrijedne ergele lipicanaca.³⁰ Uz Rauera, istaknuo se kao poljoprivredni stručnjak i Rudolf Fleischmann (1879. – 1950.), koji je 1906. godine postavljen za novoga upravitelja Pejačevićevog rumskog imanja. On je započeo rad na selekciji kukuruza zubana pod nazivom *kraljica praire*, koji je osvajao nagrade za svoj prinos.³¹

Iako Ladislav nije bio stalno nastanjen u Rumi, svoju vezanost za nju iskazivao je kroz humanitarne aktivnosti i donacije. Pored mnogobrojnih manjih priloga za raznovrsna društva, oporukom iz 1903. godine Ladislav je darovao 1.000 kruna za siromahe rumske župe. Istu donaciju darovao je 1907. godine siromašnim građanima povodom svojeg zlatnog pira – 50. obljetnice vjenčanja s Marijom Terezijom, rođ. groficom Czernin.³² Uoči Prvog svjetskog rata odlučio je urbanistički povećati samo naselje te je u predjelu poznatom pod nazivom Tivol (tada predgrađe Rume) osmislio novo plansko naselje. Prema projektima iz 1913. godine, koji su bili izvedeni u upravi rumskog imanja, novo naselje je trebalo imati jednu glavnu i četiri sporedne ulice. Glavna ulica trebala je dobiti ime po osnivaču, Ladislavu, a četiri poprečne ulice trebale su biti nazvane po njegovim kćerima (Terezijina, Katarinina, Franciskina i Marijina). Na mjestu križanja ulica planirana su četiri trga nazvana prema važnim prethodnicima; na jednom je trebao biti postavljen Petrov križ, a na drugom Adolfov zdenac. Cijeli prostor je bio raspodjeljen na ukupno 175 građevnih parcela.³³ Novo naselje nije realizirano zbog izbijanja Prvog svjetskog rata. Poslije rata i nakon očeve smrti 1916. godine Ladislavove kćeri su poklonile zemljišta općini Ruma, uz nastojanje za izgradnjom bolnice koja bi nosila ime njihovog oca, no do njene realizacije nije došlo. Nakon Ladislavove smrti 1916. godine osnovana je u Rumi i *Zaklada Ladislava grofa Pejačevića za siromake*.³⁴

Manfred grof Clary-Adringen (Beč, 1852. – Salzburg, 1928.), muž najstarije Ladislavove kćeri Franciske, počeo je nakon njegove smrti prodavati pojedine djelove ženinog posjeda, jer su nepovoljni gospodarski uvjeti u

³⁰ Markićević, *Ergele Srema*, 9.

³¹ Ratko Racković, *Rumski zlatni zuban*, Kulturno istorijsko društvo PČESA – Kukuruz žuto zlato Vojvodine, (Novi Sad, 2013), 165-173; Diplome Rumskog vlastelinstva za selekciju kukuruza i pšenice na izložbama u Budimpešti 1914. i Osijeku 1921. godine pohranjene su u ZMR, inv. br. 266, 361.

³² Dobrivoj Mitrović, *Građa za hroniku Rume* (Ruma, 1971), 35 (neobjavljeno); Bošković, „Rumsko vlastelinstvo“, 270.

³³ Građevinski plan se nalazi pohranjen u ZMR, inv. br. 265.

³⁴ Arhiv župe Uzvišenja Svetog Križa Ruma, dokument br. 768/1916.

procesu agrarne reforme doveli do potpunog nestanka nekadašnjega posjeda. Manfred je neko vrijeme s obitelji živio u retfalačkom dvorcu, a prodao ga je 1923. godine njegov sin Edmund grof Clary-Aldringen (Beč, 1885. – Salzburg, 1953.) te dio inventara prenio u dvorac Herrnau u južnom predgrađu Salzburga. Pretpostavljamo da je u toj selidbi u Herrnau među ostalim arhivskim gradivom bio i tekst Ladislavovih *Uspomena*.

Ladislav grof Pejačević kao ljubitelj umjetnosti i slikar–amater

Podaci iz biografije Ladislava grofa Pejačevića ocrtavaju lik predanog vlastelina, angažiranog ne samo na području gospodarske osnove imanja, već i ekonomskog i društvenog unapređivanja sredine u kojoj je ono djelovalo. Uz ove uspjehe u vođenju posjeda, uvid u sačuvanu ostavštinu rumsko-retfalačke grane obitelji Pejačević pokazuje nam i njegov afinitet prema umjetnosti. Umjetnine koje su kolekcionirane u njegovo vrijeme svjedoče o Ladislavu kao ljubitelju umjetnosti, a likovna djela kojima je on autor i kao slikaru-amateru.

Na osnovi sačuvanih umjetnina u dvorcu Herrnau u Austriji te prema novinskim člancima iz osječkih lokalnih novina, u retfalačkom dvorcu se nalazila vrijedna zbirka umjetnina koju su tijekom 19. stoljeća kolekcionirali Ladislavovi prethodnici, djed Ivan Nepomuk i otac Petar, među kojima i djela koja su u zbirku došla udajom iz drugih obitelji, nazvana *retfalačka zbirka*.³⁵

U katalogu izložbe *Likovna baština obitelji Pejačević* postoji poglavlje *Likovna baština rumsko-retfalačke grane obitelji*.³⁶ Zbirka umjetnina koju je na svom posjedu u Podgoraču sabirao Ladislavov stric Pavle grof Pejačević (*podgoračka zbirka*) može se uspješno rekonstruirati, jer je sačuvana u našim muzejskim ustanovama. S obzirom na to da je retfalački dvorac bio prodan, inventar odvezen iz Hrvatske, a rumski Dvor obitelji Pejačević srušen, tek rijetki povijesni izvori i nešto sačuvanoga likovnoga materijala svjedoče o zbirkama likovnog materijala na ovim posjedima rumsko-retfalačke grane. *Retfalačka zbirka* mogla se dijelom rekonstruirati, zahvaljujući uvidu u predmete sačuvane u dvorcu Herrnau, pa je u navedenom katalogu predstavljena portretima članova obitelji (tzv. galerija predaka), portretima vladara, *genre* scenama s prikazima lova, scenama ravničarskih i šumskih pejzaža te prikazima interijera i eksterijera retfalačkog dvorca i rumskog posjeda.

Izuzetno je vrijedan povijesni izvor za povijest *retfalačke zbirke* tekst objavljen 1890. godine u osječkim novinama *Die Drau* kao feljton pod nazivom „Im Schlossgarten“, a sadržava opis dvorca i perivoja oko dvorca u vrije-

³⁵ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 37-44.

³⁶ Bošković, „Rumsko vlastelinstvo“, 269.

me uprave Ladislava Pejačevića.³⁷ Autor (potpisan inicijalima A. I.) piše da je u vrijeme njegove mladosti, sredinom 19. stoljeća, mnoštvo posjetitelja dolazilo u tada bujan park s drvećem i nasadima cvijeća, šetnicama, paviljonom sa stolom i klupama te staklenikom. Dvorac je u to vrijeme *plemenite jednostavnosti i sigurne udobnosti* bio prepun vrijednog mobilijara i umjetnina. U vrijeme pisanja novinskog članka perivoj je već bio zapušten, no reprezentativni dijelovi dvorca bili su namješteni, iako obitelj Pejačević nije u njemu živjela. Dvorac se stoga mogao posjećivati, uz pratnju sluga koji je vodio posjetitelje kroz njegove interijere. Naime, Ladislav je sa suprugom najčešće boravio na imanju u Hadersdorfu, nedaleko od Beča, kako to pokazuje fotodokumentacija sačuvana kod njegovih nasljednika u dvorcu Herrnau. (Slika 3)

Autor teksta je uoči pisanja feljtona iskoristio mogućnost posjete dvorcu i zabilježio da je za njega ovaj prostor još uvijek ođaravajućom raskoši te spominje luksuzni namještaj, detalje umjetničkog obrta (majolika, bronca, porculanske figure, svjetiljke) i knjižnicu u velikoj sali na katu koja je brojila preko tri tisuće svezaka knjiga. U radnoj sobi je zatekao jedinstvenu zbirku lula, starog oružja, srebrnih pištolja te neobičnih mačeva, a spominje i nešto glazbenih instrumenata i slika religijskog sadržaja. U tekstu je naglasio postojanje *galerije predaka*, mnoštva obiteljskih portreta, među kojima je bio dimenzijama impresivan portret Ivana Nepomuka grofa Pejačevića s djecom, a od drugih portreta istaknut je onaj koji je prikazivao Franju baruna Trenka.³⁸ Autora se osobito dojmio i broj slika s prikazima lova, konja i ladanja, a u velikoj dvorani rizalitnog dijela dvorca uočena je slika s prikazom rumske ergele, vjerojatno ista ona koja se danas nalazi u dvorcu Herrnau, dresdenskog pejzažista Karla Roberta Kummera, a bila je izložena na izložbi *Likovna baština obitelji Pejačević*.³⁹ (Slika 4)

Odabir slika ove tematike u skladu je s opisom života članova obitelji Pejačević u Ladislavovim *Uspomenama*, gdje je istaknuto da posebno mjesto zauzimaju odlazak u lov te boravak članova obitelji, rođaka i prijatelja na ladanju u Rumi, njenoj okolini, a posebna pažnja bila je posvećivana konjima i obiteljskoj ergeli. U opaskama *Uspomena* Ladislav navodi da je posjet ergeli „uvijek bio povezan s užitkom zbog prisutnosti upravitelja ergele Michaela Schmidla, kojeg smo svi voljeli i čija je žena bila odlična domaćica“. Zanimljivo je istaknuti da se portreti upravitelja ergele Michaela Schmidla nalaze sačuvani u dvorcu Herrnau te u Modernoj galeriji u Zagrebu, a izveo ih je slikar Josip

³⁷ A. I., „Im Schlossgarten“, (Original feuilleton bei „Drau“), *Die Drau*, br. 61 (1890), 170-171.

³⁸ Autor novinskog članka napominje da je portret Franje Trenka prije nekoliko godina po želji carice Elizabete bio poslan na uvid u Beč. Jedna slika baruna Trenka iz *retfalačke zbirke* spominje se i u jednom članku *Hrvatskog lista* iz 1923. godine. AAVV, „Slika baruna Trenka“, *Hrvatski list*, br. 172 (1923), 4.

³⁹ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 125.

Franjo Mücke.⁴⁰ U likovnom materijalu koji se čuva u dvorcu Hernau nalazi se i serija slika s portretima konja koje je izvela slikarica amaterka Betti Werner (konji Osmon, Trolic, Karhard, Queiksilber ...), kopirajući pri tome djela puno kvalitetnijeg slikara, vjerojatno Johanna Erdmanna Gottlieba Prestela, poznatog austrijskog animalista prve polovice 19. stoljeća.⁴¹ On je vjerojatno bio u Rumi i slikao prizore s ergele, a dio tih slika sačuvan je u *podgoračkoj zbirci*.⁴² Ladislav u *Uspomenama* u jednoj bilješci spominje da su njegovi konji „tada bili Osmon, smeđi pastuh i Orvil, sivac, oba iz naše ergele i vrsni primjerci“. Portret Osmona s konjušarom na rumskoj ergeli sačuvan je u dvorcu Hernau.

Opis retfalačkog dvorca iz novinskog feljtona pokazuje da je ondje potkraj 19. stoljeća postojala vrijedna umjetnička zbirka koju je Ladislav naslijedio od predaka te brižno održavao, jer je njegov interijer bio gotovo nepromijenjen u odnosu na razdoblje kada je imanjem upravljao njegov otac Petar. Autor teksta posebno ističe kako „veliki broj dobrih slika časti smisao za umjetnost Pejačevića“. Osim što je Ladislav naslijedio kvalitetnu likovnu zbirku te nastavio o njoj skrbiti, njegovim zalaganjem su, osobito nakon vjenčanja 1857., u nju ušla i nova umjetnička djela, poput reprezentativnog portreta njegove supruge Marije rođ. grofice Czernin u bijeloj haljini s plavim kašmirskim ogrtačem, možda njen svadbeni portret. Iz tog vremena je i Ladislavov portret u poluprofilu, rad neutvrđenog slikara koji ga prikazuje sa psom, naslonjenog na prozor. U zbirci su sigurno bili zastupljeni i portreti njihove djece, od kojih nam je danas poznat tek jedan, akvarelirana minijatura na bjelokosti s likom Ladislavove najstarije kćeri Franciske Pejačević, rad austrijskog slikara Franza Xavera Pettera.⁴³

Ladislavov afinitet prema likovnoj umjetnosti može protumačiti i posebnu vezu koju je obitelj Pejačević razvila prema austrijskom slikaru Franzu Altu (1821. – 1914.), sinu slikara Jakoba Alta i bratu poznatog pejzažista i slikara arhitekture Rudolfa Alta.⁴⁴ Franz Alt je proputovao veliki dio Europe i Rusije, stvarajući brojčano velik opus u kojem dominiraju akvareli, crteži i akvarelirani crteži. Plemićke su obitelji često imale omiljene slikare kod kojih su naručivali niz umjetnina, pa je Alt tako jedno vrijeme radio kod Kazimira Nikole grofa Esterhazyja (1805. – 1870.), koji je do 1842. bio vlasnik imanja

⁴⁰ Branka Balen, *Josip Franjo Mücke (1821. – 1883.)* (Osijek-Zagreb, 2000), 17.

⁴¹ Ime slikarice Betty Werner ne nalazimo u pregledima slikara; najvjerojatnije je riječ o slikarici amaterki koja je bila u pratnji slikara ili prema njegovim radovima radila kopije.

⁴² Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 126.

⁴³ Najcer Sabljak i Lučevnjak, *Likovna baština*, 43-44.

⁴⁴ M. L. Schuppanz, „Alt, Franz“, *Allgemeines Künstlerlexikon Internationale Künstlerdaten K. G. Saur* (28. CD-ROM izdanje), (München–Leipzig, 2008), sv. 2, 1992, 656.

Darda, inače brat Ladislavove majke Franciske.⁴⁵ Prema signaturama na Altovim slikama koje susrećemo u raznim zbirka, u razdoblju između 1840. i 1846. te između 1862. i 1865. više je puta boravio u Slavoniji, Baranji i Srijemu, odnosno na imanjima obitelji Pejačević u Rumi i Retfali, kao i u dvorcu obitelji Eltz u Vukovaru.⁴⁶ Do sada nam je poznato trinaest akvarela s tih posjeda, a na njima prepoznajemo perivoj i interijere dvorca u Retfali, dvorište Pejačevićeve palače u Rumi, predjele Rumskog vlastelinstva i prizore iz vukovarskog dvorca. Posebno su interijeri dvoraca, u to vrijeme uređenih prema najvišim modnim standardima, plijenili pažnju umjetnika, pa tako i Franz Alta, koji na slikama retfalačkog i vukovarskog dvorca ostavlja dragocjen zapis o njihovom izgledu sredinom 19. stoljeća. Na njima prepoznajemo salone pune stilskoga namještaja i umjetnina, kao i članove obitelji te njihovu posluhu, zatečene u ležernim situacijama svakodnevice, u formi *genre scena*. Altov stil temelji se na tradiciji bečkoga akademskog realizma prve polovice 19. stoljeća, primijenjenog na vedutno i pejzažno slikarstvo vještoga crteža, precizno elaboriranih detalja i svježeg, svijetlog kolorita.

Osim pejzažnih prizora i prikaza interijera, Franz Alt je izveo i portret Ladislava grofa Pejačevića, 1847. godine, u poluprofilu sa psićem. (Slika 5) Zanimljivo je istaknuti da će se Ladislav sa psićem portretirati i kasnije, na već spomenutom portretu neutvrđenoga slikara koji je sačuvan u dvorcu Herrnau. Susret grofa Ladislava s tada nešto starijim i već iskusnim umjetnikom sigurno je bio poticajan za njegovo daljnje bavljenje slikarstvom. Nedostatak povijesnih izvora onemogućava detaljno ispitati ovaj odnos, odnosno razinu Altovoga utjecaja na razvoj nedvojbenog likovnog talenta kod Ladislava. Može se samo zaključiti da njegovi crteži pokazuju izvjesnu sličnost s Altovim djelima, iako se na temelju relativno malenog broja zasad poznatih radova ne mogu donositi konačne tvrdnje o njegovom opusu. Neosporno je da Ladislav pokazuje u svojim djelima likovni talent, koji je zasigurno razvijao tijekom školovanja, no koji ipak nije mogao do kraja razviti. Bez obzira na ocjenu kvalitete njegovoga stvaralaštva, ovi su radovi značajni u kontekstu odnosa onodobnih plemićkih krugova istočne Hrvatske prema slikarstvu, a neosporno imaju i važnu kulturno-povijesnu vrijednost. Kao i Alt, Ladislav je bio zainteresiran za motive interijera, krajolike i portrete.

⁴⁵ Katarina Horvat Levaj, Ratko Vučetić, Ivana Haničar Buljan, *Darda Dvorac Esterhazy: povijesno-građevni razvoj, valorizacija i prijedlog konzervatorskih smjernica*, Institut za povijest umjetnosti (Zagreb, 2012), 7. https://www.ipu.hr/content/knjige/IPU_Darda_ISBN-978-953-7875-05-3.pdf (12. 2. 2018.).

⁴⁶ Osim slika sačuvanih u dvorcu Herrnau te u privatnoj zbirci Georga grofa Eltza u Beču, dio umjetnina koje su nastale na tim putovanjima može se susresti u aukcijskim katalogima. Vidi npr. *Dorotheum, Meisterzeichnungen, Druckgraphik bis 1900, Aquarelle und Miniaturen*, Donnerstag, 8. November 2012., Palais Dorotheum, 2012., 112.

Iz Ladislavove rane slikarske faze, oko 1845. godine, potječe nekoliko akvareliranih crteža s prizorima iz okolice Rume te portretima sestre Ludvine i majke Franciske.⁴⁷ Portreti osoba i životinja (konji, pas) izražajnije su akvarelirani, dok je pozadina s prikazima dubokih pejzaža nanošena svijetlim akvarelom. Ladislavov najzanimljiviji akvarel u kontekstu ovog rada i teksta *Uspomena* portret je Huge grofa Eltza, supruga njegove sestra Ludvine.⁴⁸ Riječ je o prikazu u vrijeme *sieste*. Hugo je prikazan u baroknom salonu vukovarskog dvorca na sofi, u poluležećem položaju, s lulom (dugačkim kamišom s jantarnim usnikom) i psom koji se odmara. Plavom su bojom akvarelirani detalji čizama i odjeće, dok su smeđastim tonovima kolorirani ostali dijelovi interijera baroknog nadsvođenog salona s udobnim namještajem. Akvarel nije datiran, no možemo ga smjestiti najkasnije u prvu polovicu 1848. godine. **(Slika 6)**

Nekoliko akvareliranih crteža također se mogu vremenski smjestiti u godine kada je autorova sestra Ludvina bila udana za Hugu grofa Eltza, od 1846. do 1848., a prikazuju interijere salona u prizemlju vukovarskog dvorca.⁴⁹ Jedan akvarel prikazuje interijer tzv. lovačkog salona, s likom sestre Ludvine na ulazu u salon. **(Slika 7)** Postoji i prikaz tzv. baroknog salona, s likovima dvaju pasa, bidermajerskim oslikom na zidovima i umjetninama na zidu. U ovom je salonu nastao i prethodno opisan portret Huge grofa Eltza s lulom i psom, a na zidu salona prepoznata je slika psa u borbi s čapljama, rad baroknog flamanškog slikara Franza Snydersa.⁵⁰ **(Slika 8)** Nakon pronalaska ovih Ladislavovih radova postalo je jasno da se i akvarel u fundusu Muzeja za umjetnost i obrt (inv. br. MUO-027679), koji prikazuje radnu sobu Huge grofa Eltza u prizemlju vukovarskog dvorca s bidermajerskim namještajem i oslikom, također treba pripisati istome autoru.⁵¹

Iz te su rane faze Ladislavova stvaralaštva (vjerojatno između 1846. i 1848.) i dva crteža olovkom s prizorima iz Vukovara, odnosno neposredne okolice vukovarskog dvorca obitelji Eltz. Na jednom je prikazana *genre scene*

⁴⁷ Crteži se nalaze u zbirci Petra grofa Eltza u Salzburgu.

⁴⁸ U hrvatskim muzejima i galerijama dosad nije pronađen portret Huge grofa Eltza. Uz ovaj portret iz zbirke Georga grofa Eltza Vukovarskog u Beču, poznat nam je još jedan Hugin portret u zbirci Petra grofa Eltza u Salzburgu.

⁴⁹ Akvareli se nalaze u zbirci Georga grofa Eltza Vukovarskog u Beču.

⁵⁰ Slika se danas nalazi u zbirci obitelji Eltz u Eltvilleu u Njemačkoj.

⁵¹ Ovaj akvarel je dugi niz godina bio atribuiran kao djelo Huge grofa Eltza, a prikaz interijera poslužio je kao predložak za uređenje dijela izložbe *Bidermajer u Hrvatskoj* u MUO u Zagrebu, 1997. godine. Miroslav Gašparović, „Slikarstvo bidermajera u Hrvatskoj“, u: *Bidermajer u Hrvatskoj* (Zagreb, 1997), 122-148, kat. br. 361; J. Najcer Sabljak u svome doktoratu pripisuje ga neidentificiranom slikaru, kao prikaz sobe Huge grofa Eltza. Jasminka Najcer Sabljak, *Umjetničke zbirke vlastelinskih obitelji u Slavoniji i Srijemu*, neobjavljena doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2012.

s kočijom koja izlazi iz dvorišta vukovarskog dvorca i jednim pandurom na konju u pratnji.⁵² (Slika 9) U dubini je vidljiva kapela sv. Roka te jedna od glavnih vukovarskih ulica koja vodi do mosta preko Vuke. Crtež prikazuje dvorac s uličnog pročelja, prije njegove značajne historicističke obnove u drugoj polovici 19. stoljeća, koja mu je dala današnji izgled. Drugi crtež olovkom prikazuje perivoj dvorca Eltz gledan s padine prema Dunavu. U daljini je crkva sv. Filipa i Jakova.

Ladislav je izveo i nekoliko akvareliranih crteža ženskih i muških osoba oko 1859. godine, a njihova forma i sadržaj daju zaključiti da potječu iz *Skizzenbucha* koji je koristio i na putovanjima. Nastali su na različitim lokacijama koje je Ladislav posjećivao, o čemu svjedoče i signature na crtežima (npr. Retfala, Gaibach...).⁵³

Jedan portret prikazuje Agatinu sestru, Francisku (Fanny) udanu Mihalović, rođ. groficu Schaffgotsch, šogoricu Ladislavova brata Adolfa Pejačevića (nastao u Retfali 1859.). Izradio je i portrete Victorije Falkenhayn Keglevich, rođ. Crenneville, te Stephanie Lascher zvane Vrabac (crtano u Gaibachu).⁵⁴ Prikazani su ženski likovi u dopojasnom ili tri-četvrt prikazu u profilu, u foteljama visokog uzglavlja. Dijelovi namještaja su akvarelirani, a crteži odjeće minuciozno su rađeni u detaljima te pokazuju veću umješnost autora u izvedbi od prikaza portretnih crta ovih likova. Sačuvana je i serija Ladislavovih crteža iz *Skizzenbucha* s prikazom muških likova, nastalih potkraj 19. stoljeća. Prikazani su dopojasni likovi Alexandra Hilda, carsko-kraljevskog poručnika (sina uglednog arhitekta Hilda), potom muškarca iz obitelji Falkenheyn te osobe u ornatu viteza Reda zlatnog runa i s Ordenom sv. Stjepana, ugarskog kralja.⁵⁵ U ovoj je seriji i crtež Ladislavovog oca Petra, nastao u Vukovaru 1884. godine, a prikazan je dopojasno, u tri-četvrt profilu.

Smatramo da su Ladislavovi susreti s austrijskim slikarom Franzom Altom, prilikom njegovog angažmana na izradi akvarela s prikazom interijera retfalačkog dvorca i pejzaža iz okolice Rume, rezultirali zrelijim crtačkim pristupom u njegovim djelima, koja su u kasnijem razdoblju stvaralaštva poprimila jasnije forme i veristički dorađenije likove. S obzirom na relativno malen broj sačuvanih, odnosno dostupnih nam radova, nije moguće iscrpnije analizirati razvoj njegovoga stvaralaštva. Iako su u kulturno-povijesnom smislu njegovi portreti važni, smatramo da posebno mjesto zauzima njegova serija akvareliranih crteža s prikazom interijera i eksterijera vukovarskog dvorca,

⁵² Crteži se nalaze u zbirci Georga grofa Eltza Vukovarskog u Beču.

⁵³ Crteži iz *Skizzenbucha* dio su zbirke umjetnina Petera grofa Eltza iz Salzburga.

⁵⁴ Napisi su pisani olovkom, no dosta nečitki: Victorie / [Spatz...automne (jesen) (1)851], Fanny Michalovich Schaffgotsch.

⁵⁵ Moguće je da se radi o autoportretu, jer je Ladislav bio nositelj obaju ovih odlikovanja.

koju je Ladislav izveo prije njegovog preuređenja i proširenja u drugoj polovici 19. stoljeća. Ovi radovi, bez obzira na relativno skromnu likovnu vještinu kojom su izvedeni, svjedoče o važnoj kulturno-povijesnoj fazi uređenja ovoga prostora.

Uspomene u kulturno-povijesnom kontekstu

Osim njegovanja likovne umjetnosti, kao dobro obrazovan čovjek, Ladislav je imao i sklonosti prema književnom izražavanju. Nažalost, nisu nam poznate okolnosti niti vrijeme kada je počeo pisati svoje memoare, zapise o važnim događajima iz života svoje obitelji. Razvidno je da su njegove *Uspomene* nastale u kasnijim godinama njegovoga života, a nedatirani original sačuvao je Ladislavov unuk Edmund grof Clary-Aldringen (Graz, 1918. – Salzburg, 1996.).⁵⁶ Do nas nažalost nije došao originalni tekst *Uspomena*, već samo njihov prijepis u redakciji Hinka/Heinricha grofa Khuena (Nuštar, 1894. – Salzburg, 1978.), člana ugledne nuštarske plemićke obitelji. Khuenovi su bili vlasnici imanja koje je graničilo s vukovarskim posjedom obitelji Eltz, a Hinko je bio unuk Ludvine grofice Eltz i njenog drugoga supruga, Karla grofa Eltza. Njihova se kćerka Ivana/Johanna (1861. – 1907.) udala za Hinkovog oca, Hinka/Heinricha Jacoba grofa Khuena Belásija (1860. – 1928.). Nakon Drugoga svjetskog rata Hinko je sa suprugom Mariom rođ. von Lobkowitz (1896. – 1985.) i djecom Idom, Mathiasom, Johannom i Henriettom živio u Austriji.⁵⁷ (Slika 10) On je 1975. godine *Uspomene* prepisao strojopisom i dijelom redigirao, odnosno dodao popratne bilješke s pojašnjenjima Ladislavovog teksta. Jedan takav strojopisni tekst nalazi se u vlasništvu obitelji Clary-Aldringen u dvorcu Herrnau u Salzburgu, no s obzirom na važnost opisanih događaja, pretpostavljamo da je rukopis umnožen u više primjeraka, odnosno da se nalazi u više rodbinski vezanih obitelji.

Tekst je na njemačkom jeziku, prepisan strojopisom, njemačkom latinicom, na ukupno 19 stranica formata A4, te naslovljen (u prijevodu) *Uspomene grofa Late Pejačevića od 1845. do 1849. godine*. Pisan je dvostupčano; u lijevom, širem stupcu je glavni tekst memoara, a u desnom, užem stupcu su komentari, koji se uglavnom odnose na osobe spomenute u tekstu, kako bi se dodatno informiralo čitatelja. Većinu komentara napisao je autor memoara, dok je manji dio dodao priređivač (Hinko Khuen) i njih je označio uglatim zagradama. Uz te komentare dodao je i malu biografiju grofa Ladislava te ju ubacio između naslova i početka teksta, a na dnu prve stranice ubacio je i

⁵⁶ U bilješci na dnu prve stranice prijepisa *Uspomena* stoji opaska da se nedatirani original nalazi kod E. Clary, Salzburg.

⁵⁷ Vlasta Žinić, „Vlasnici nuštarskog veleposjeda i kompleksa dvorca“, u: *Nuštar: Zbornik = Collected texts*, ur. Marina Ljubišić (Zagreb, 1996), 85-95.

opasku o okolnostima nastanka prijepisa. S obzirom na činjenicu da je grof Khuen u srodstvu s protagonistima opisanih zbivanja, bilo mu je moguće uz tekst postaviti i nekoliko komentara kojima je želio omogućiti bolje razumijevanje teksta, pa i ispravak nekih autorovih navoda.⁵⁸ Do pronalaska originalnoga rukopisa *Uspomena* ostaje otvoreno pitanje radi li se možda o segmentu jednog opsežnijeg teksta, cjelovitih memoara koji pokrivaju duže vremensko razdoblje.

Tekst *Uspomena* odnosi se na vrijeme burnih političkih i društvenih zbivanja u Habsburškoj Monarhiji tijekom 1848., no iako se u tekstu iznosi cijeli niz podataka koji su vrijedni i u historiografskom pogledu, oni su za autora tek kontekst u kojem ocrtava najznačajniji segment svojih uspomena, a to je osobna i obiteljska drama kojoj je okosnica ubojstvo Ludvininog prvog supruga Huge grofa Eltza. Osobni odnos prema opisivanim događajima naglašava i pisanje u tzv. *ich*-formi, u prvome licu jednine. Ovako koncipiran sadržaj i njegova forma, koja ističe subjektivnost u iskazu, smještaju *Uspomene* u korpus memoarske literature, u kojoj je za ovo povijesno razdoblje kapitalno djelo knjiga Josipa baruna Neustädtera o banu Josipu Jelačiću.⁵⁹ Zanimljivo je istaknuti da je i ovo djelo proizašlo iz pera jednoga plemića te da se niz osoba i događaja o kojima piše Pejačević može pronaći opisano i u ovome djelu. No, iako postoje dodirne točke ovih tekstova, nerazmjer u njihovom opsegu ne dopušta kvalitetnu usporedbu.

Pogibiju Ludvininog supruga, Huge grofa Eltza, Ladislav dovodi u vezu s rastućim srpskim nacionalnim pokretom u tim krajevima, koji je, po njemu, bio neprijateljski raspoložen prema vlasteli. Stoga se za dobro razumijevanje teksta *Uspomena* mora poznavati situacija u Slavoniji i Srijemu, koja je tijekom 1848. godine bila posebno opterećena promađarskim stavovima dijela vlastele, vodećih ljudi u dijelu županijskih uprava i časničkog kadra, a posebno zahtjevima srpskoga pokreta. Potonji je nastojao uključiti dijelove Srijema u tzv. Srpsku Vojvodinu, pri čemu je bitna bila i podrška pravoslavne crkvene hijerarhije. Promađarski stavovi Srijemske županije anulirani su ulaskom graničara iz Vinkovaca u Vukovar u kolovozu 1848. godine.⁶⁰ Osim područja koje je pripadalo Srijemskoj županiji (tzv. Provincijal), kao jednoj od triju slavonskih županija, u Srijemu se nalazila i oblast Petrovaradinske regimente, u sastavu Vojne granice. Sjedište županije bio je Vukovar, a pored

⁵⁸ Ovi se komentari moraju uzeti s dozom opreza. Na primjer, u prvome odlomku teksta dodao je nepotrebnu napomenu o Rumskom vlastelinstvu (pitanje postojanja tzv. fideikomis oblika vlastelinstva), dok se zapravo radi o Vukovarskom vlastelinstvu.

⁵⁹ Josip barun Neustädter, *Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, prir. Igor Gostl, sv. 1. i 2. (Zagreb, 1994; 1998).

⁶⁰ Tomislav Markus, *Hrvatski politički pokret 1848. – 1849. godine: ustanove – ideje – ciljevi – politička kultura* (Zagreb, 2000), 167-174.

njega veća su mjesta bila Ilok i Ruma. Centar Vojne granice u Srijemu bila je Srijemska Mitrovica, dok su Zemun, Srijemski Karlovci i Petrovaradin imali status vojnih komuniteta.

Događaji koji su uslijedili nakon 15. ožujka 1848. i izbijanja mađarske revolucije aktualizirali su ne samo socijalne zahtjeve seoskog stanovništva, već i nacionalno pitanje na teritoriju Ugarske. Hrvatski je narod od mađarskih vlasti zahtijevao vladu odgovornu saboru, narodni jezik u vojsci, upravi, diplomaciji i prosvjeti, ujedinjavanje svih hrvatskih zemalja i slično. Srpsko je stanovništvo na teritoriju južne Ugarske također pokrenulo rješavanje sličnih pitanja, poput problema s tzv. carskim privilegijama iz 1690. i kasnijih godina, zahtijevajući, pored vjerske autonomije, poseban teritorij na čelu sa srpskim vojvodom.

U prvim mjesecima nemira u Srijemu se, uglavnom na županijskim skupštinama, odvijao sukob između tzv. narodnjaka i mađarona oko jezika (narodni ili mađarski), naslijeđen još iz vremena prije revolucije, kao i onaj između seljaka te svjetovne i crkvene vlasti oko vlasništva nad zemljom i oslobođenja od feudalnih obaveza. Nešto kasnije se pojavilo i pitanje teritorijalne i političke pripadnosti Srijema.⁶¹

U Rumi, sjedištu narodnjačkog pokreta, 30. ožujka 1848. formuliran je narodnjački program, sličan onome zagrebačkom od 25. ožujka. Među pristalicama ovog programa bili su čak i rumski Nijemci, što je bio jedinstven slučaj, jer su oni u drugim krajevima Vojvodine pristajali uz Mađare.⁶² Srpski politički zahtjevi javno su proklamirani na tzv. Majskoj skupštini u Srijemskim Karlovcima, 13. svibnja 1848., kada je proglašeno stvaranje Srpske Vojvodine, u kojoj su trebali biti Srijem s Vojnom granicom, Baranja, Bačka sa Bečejskim distriktom i Šajkaškim bataljunom te Banat s Vojnom granicom i Kikindskim distriktom. Mitropolit Rajačić izabran je za patrijarha, a carski oficir Stevan Šupljikac za vojvodu. Također, proglašen je politički savez Srpske Vojvodine s Trojednom kraljevinom Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom.

Iza ovih je nastojanja stajala diskretna potpora Kneževine Srbije, koja se nastojala ne zamjeriti vlastima u Beču i Visokoj porti (Carigradu), u cilju realizacije nacionalnog programa Ilije Garašanina (*Načertanije*). Između ostalog, u tu je svrhu neslužbeno bio organiziran i prelazak dobrovoljaca iz Srbije (*Srbijanaca*) na čelu sa Stevanom Knićaninom, preko Save i Dunava, kako bi pomogli u borbi protiv Mađara. Sudjelovanje *Srbijanaca* znatno je pridonijelo uspjesima u borbama protiv Mađara, ali je izazivalo i nezadovoljstvo u

⁶¹ Slavko Gavrilović, *Srem u Revoluciji 1848-1849*, SANU posebna izdanja, knj. CCCLIX, Odeljenje društvenih nauka, knj. 43 (Beograd, 1963), 352.

⁶² Slavko Gavrilović, *Ruma trgovište u Sremu 1718-1848/49*, (Novi Sad, 1969), 197, 199

dijelu stanovništva koje je negodovalo zbog njihove sklonosti razbojničkom ponašanju.⁶³

Seosko stanovništvo Srijema izražavalo je nezadovoljstvo načinom na koji su provedene reforme i pružalo otpor obavezama koje je iziskivao rat. Ono je bilo usmjereno prema svim razinama vlasti, a naročito prema lokalnom plemstvu. U mnogim dijelovima Srijema zavladała je anarhija. Zato su u Rumi, Irigu, Erdeviku, Iloku, Vukovaru i Tovarniku osnovani *prijeki sudovi*, s pravom izricanja smrtne kazne za razne prekršaje. Ova mjera ipak nije dovela do poboljšanja situacije, a slično je bilo i u redovima vojske.⁶⁴

Stožer centralne vlasti u cijeloj Monarhiji, pa i u Srijemu, predstavljali su graničari. Obični vojnici bili su naviknuti na poslušnost prema vlastima, a njihovi časnici bili su odani zakletvi danoj caru. Graničari Petrovaradinske regimente, uprkos početnom protivljenju časnika, stali su na stranu rastućeg srpskog pokreta, posebno nakon napada Mađara na Srijemske Karlovce, 12. lipnja 1848. Pored graničara i dobrovoljaca iz Kneževine Srbije, u borbama protiv Mađara sudjelovala je i tzv. narodna vojska, još uvijek u stvaranju.⁶⁵

Tijekom jeseni 1848. godine situacija na ratištu okrenula se u korist Mađara, pa je bio ugrožen i Srijem. Stanje se još više pogoršalo kada je 22. listopada 1848. general Stjepan/Stefan barun Jović od Siegenberga, vojni zapovjednik osječke Tvrđe, prišao Mađarima i pustio u grad mađarsku vojsku na čelu s Casimirom grofom Batthyanyjem (1807. – 1854.). Od toga je datuma ona bila pod mađarskom okupacijom do 14. veljače 1849. godine. Ladislav u *Uspomenama* generala Jovića spominje u vrlo negativnom kontekstu i smatra ga odgovornim za ovaj čin. Neuspjeli otpor zauzimanju Tvrđe pokušali su pružiti vojnici iz petrovaradinske tvrđave, uz pomoć pretežno pravoslavnoga (srpskoga) stanovništva iz Srijema. S bačke strane mađarska je vojska ugrožavala i Vukovar te Sotin. Time se pojavila mogućnost presijecanja veze prema Slavoniji. Kako se Jelačićeva vojska u to vrijeme nalazila na sjeverozapadnom austrijsko-mađarskom ratištu, major Čorić nije mogao očekivati znatniju pomoć, a svoje je trupe utvrdio na položajima između Sotina i Dalja.⁶⁶

Opisana društvena i politička zbivanja čine okvir razdoblju koje je opisano u *Uspomenama*, a za koje Ladislava vezuju neugodna sjećanja. Zbivanja opisana u tome tekstu protežu se vremenski od jeseni 1845. i prvoga dolaska braće Eltz na vukovarski posjed do gotovo samoga kraja 1848. godine. U skladu sa svojom staleškom pripadnošću, Ladislav ovo razdoblje revolucije

⁶³ Gavrilović, *Srem u Revoluciji*, 146, 157, 354.

⁶⁴ Gavrilović, *Srem u Revoluciji*, 253-255.

⁶⁵ Gavrilović, *Srem u Revoluciji*, 145-164.

⁶⁶ Gavrilović, *Srem u Revoluciji*, 259, 262.

koja je uslijedila doživljava kao narušavanje *prirodnog* poretka i opisuje ga kao vrijeme *nevjere i otvorene izdaje*. Naime, na više mjesta u tekstu može se vidjeti otvoreno negativan stav autora prema Mađarima i njihovim političkim zahtjevima, koje Ladislav doživljava kao izdaju interesa Monarhije, koji su za njega neupitni, a njihova zaštita vrijedna i osobnoga angažmana. Ladislav se stoga 1848. godine odlučio (u dobi od 20 godina) na ulazak u vojsku, kako bi obranio interese Monarhije nasuprot radikalnim potezima Mađara, koji su postojanje carevine dovodili u pitanje. U tekstu ne postoji autorov komentar o hrvatskom nacionalnom pitanju, već samo negativni komentari o mađarskim i srpskim nacionalistima, pa Ladislava (i njegovu obitelj) možemo stoga smatrati vjernim pristašama bečkoga dvora, odnosno Monarhije, kao jedine garancije očuvanja staroga poretka i staleških privilegija. Takav odnos prema događajima 1848. godine ne stavlja naglasak na opreku hrvatskih i mađarskih nacionalnih interesa, već interesa Monarhije nasuprot rastućim liberalnim i reformističkim interesima, pri čemu se hrvatski nacionalni pokret koji pretihodi ovim zbivanjima stavlja u sporedan plan. Ovo se poklapa sa suvremenim historiografskim interpretacijama koje 1848. godinu, kao kritičnu točku hrvatsko-mađarskih odnosa, u relativno maloj mjeri povezuju s nacionalnim pokretima prethodnih godina.⁶⁷ I u hrvatskoj historiografiji novija stajališta relativiziraju uobičajenu podjelu na promađaronski orijentirano plemstvo i ono koje je podupiralo preporoditelje, te ukazuju na polarizaciju u političkoj orijentaciji sudionika ovih zbivanja u odnosu na modernizaciju društvenih i gospodarskih odnosa.⁶⁸

U tekstu se osim članova obitelji poimence navode osobe vrlo zanimljive za povijesni trenutak koji određuje životne priče Pejačevića i Eltzovih. Primjerice, početak Ladislavove časničke karijere veže se uz čovjeka koji je u zbivanjima 1848. godine odigrao važnu ulogu. Naime, Ladislavova je majka konzultirala u vezi s njegovim ulaskom u vojsku generala Franza grofa von Lamberga (1791. – 1848.).⁶⁹ Njegova će nasilna smrt u Pešti 28. rujna 1848. ponukati bečki dvor da vojnim akcijama slomi mađarski ustanak, u čemu je značajnu ulogu odigrao hrvatski ban Josip Jelačić. Ladislav je stupio u vojnu postrojbu *E. H. Johann Dragoner-Regiment Nr. 1*. Radi se o konjici, iznimno važnom rodu carske vojske, koja se u tom razdoblju dijelila na tzv. *tešku ili njemačku* i *laku*. Pejačevićeva se dragunska pukovnija ubrajala u *njemačke*

⁶⁷ Zoltán Fónagy, „Paralelnosti i konflikti u eri nacionalnog preporoda“, u: *Hrvatsko-mađarski odnosi 1102. – 1918.*, zbornik radova, ur. Milan Kruhek (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2004), 206.

⁶⁸ Iskra Iveljić, *Banska Hrvatska i Vojna krajina od prosvijećenog apsolutizma do 1848. godine* (Zagreb, 2010), 99.

⁶⁹ Peter Broucek, „Lamberg, Franz Graf von“, u: Otto Stolberg-Wernigerode, *Neue deutsche Biographie*, sv. 13 (1982). <https://daten.digital-e-sammlungen.de/0001/bsb00016330/images/index.html?seite=445> (15. 2. 2018.)

postrojbe, no njeni su konjanici bili nešto lakše i modernije naoružani od oklopničkih pukovnija, a ime je dobila po pukovniku-vlasniku iz 1795. godine, nadvojvodi Johannu.⁷⁰

U *Uspomenama* su opisani dani mađarske okupacije Tvrđe, situacija nesigurnosti i meteža koji je doveo do incidenta u kojem je grof Eltz bio optužen za izdaju, odnosno proglašen mađarskim špijunom i ubijen u svome vukovarskom dvorcu. Pejačević kao najodgovorniju osobu za njegovo ubojstvo navodi već spomenutog majora Čorića, kojeg je grof Eltz osobno dobro poznao, jer mu je u svome vukovarskom dvorcu čak omogućio i smještaj. Radi se o Ludvigu von Čoriću, bojniku u *Ilirsko banatskoj graničarskoj pješadijskoj regimenti br. 18*.

Centralni je događaj *Uspomena* pogibija Ladislavovog šogora, Huga grofa Eltza, o kojoj u povijesnim izvorima postoji nekoliko verzija. Prema jednoj, objavljenoj u *Narodnim novinama*, u Osijek su bili upućeni graničari, na čelu s bojnikom Čorićem. Ušli su u Donji grad, ali su se ubrzo morali povući. Razlog za ovo povlačenje graničari su vidjeli u sumnjivoj vezi Čorića i grofa Eltza, koji mu je, navodno, donio pismo Glavnog odbora u kojem mu se naređuje povlačenje iz Osijeka. Nakon otkrivanja da je to pismo bilo od samog Batthyanya, graničari su Eltza ubili, a Čorića vezanog poslali u Srijemske Karlovce. Prema listu *Vestnik*, grof Eltz je u povratku iz Osijeka prema Vukovaru došao u Trpinju, gde su mještani ustali protiv njega. Posredstvom graničara doveden je u Vukovar, gdje su u pretresu njegovog dvorca pronađena kompromitirajuća pisma. Tada su Osječani, izbjegli pred Mađarima, povikali da je Hugo izdajica. Dok je Čorić izbjegao krivicu, grof Eltz je ubijen. Vojvoda Šupljikac je naredio da se ispita ovaj slučaj, pa su ubojice bile otkrivene i zatvorene, a među njima i Eltzov nadničar Dimitrije Janić. U ovoj se verziji ističe da je ubojstvo grofa Eltza unijelo strah među pristalice Mađara u Vukovaru, što je, uz određene vojne mjere u tom sektoru, obeshrabilo Mađare u planovima da zauzmu Srijem.⁷¹

U knjizi o povijesti obitelji Eltz postoji još jedna verzija ovih događaja.⁷² Roth piše da se nakon izbijanja revolucije Hugo plašio za svoju obitelj, te ih je iz Vukovara doveo u Retfalu kod grofa Pejačevića i često posjećivao. Kada su Mađari preuzeli vlast u osječkoj Tvrđi, izazvan je pravi bijes kod vukovarskih graničara. Grof Eltz je na svome putu iz Vukovara u Retfalu bio 26. listopada 1848. zaustavljen kod Trpinje, gdje ga je neki čovjek optužio da je upravo on

⁷⁰ Damir Karbić, „Ustroj carsko-kraljevske vojske 1848. - 1849. godine“, u: *Josip barun Neustädter. Ban Jelačić i događaji u Hrvatskoj od godine 1848.*, prir. Igor Gostl, sv. 2 (Zagreb, 1998), 481-496.

⁷¹ Gavrilović, *Srem u Revoluciji*, 263.

⁷² Friedrich Wilhelm Roth, *Geschichte der Herren und Grafen zu Eltz: unter besonderer Berücksichtigung der Linie vom Goldnen Löwen zu Eltz*, sv. II (Mainz, 1890), 199-200.

izdao Osijek. Graničari su ga vezali i odveli u Vukovar, gdje su graničarski časnici spriječili da ga vojnici dalje zlostavljaju, zatvorili u dvorac i predložili da ga pošalju pred vojni sud u Srijemske Karlovce. Poručnik Vurdelja se bojavao Eltzovog bijega te je bio protiv ovog prijedloga i, usprkos zapovijedi komandanta bataljuna, tražio da mu ga predaju ili će topovima pucati na dvorac. U jednom je trenutku Hugo bio doveden ispred dvorca, gdje su ga vojnici napali kundacima i bajonetama te ga u bijesu ubili. Njegov je leš dva dana ležao u stražarnici dvorca te potom bio zakopan u vrtu, pored kapele. Vurdelja je zbog neposlušnosti bio predan vojnom sudu. Ova verzija najsličnija je onoj ispričanoj u *Uspomenama*, uz manje razlike, poput one o točnom mjestu smrti (Ladislav navodi hodnik u dvorcu). Roth navodi i da su posmrtni ostaci grofa Eltza ekshumirani 1850. godine i 26. srpnja svečano položeni u obiteljsku grobnicu.

Osim dijelova teksta u kojima su opisani događaji i osobe vezani uz političko-vojnu situaciju u ovome dijelu Hrvatske, *Uspomene* pružaju i važne informacije o životu plemstva te o povijesti obitelji Eltz i Pejačević. Prvi susret Ludvine i njenih budućih supruga (Huge i Karla) odigrao se tijekom lova na Rumskom vlastelinstvu 1845., a u tekstu se izrijeком navodi da su u njemu (posebno u istjerivanju lisica, odnosno hajkama) osim muških članova obitelji sudjelovale i grofica Franciska, Ladislavova majka, kao i sestra Ludvina. Uz lov, omiljena zabava plemstva ovoga kraja bilo je posjećivanje kulturno-povijesnih znamenitosti (navode se pravoslavni manastiri na Fruškoj gori) te čuvena ergela i fazanerija na Rumskom vlastelinstvu. Lokalno se plemstvo intenzivno posjećivalo, jer se u kratkom periodu tijekom boravka u Srijemu mladi grof Hugo imao priliku susresti s groficom Ludvinom čak tri puta. Autor spominje posjet majke Franciske i sestre Ludvine grofici Eltz u Vukovaru, što se može odnositi na udovicu prethodnog vlastelina, grofa Emmericha ili na Hugovu majku, Mariu Annu rođ. barunicu Wambolt von Umstadt (1796. – 1852.). Drugi put sreli su se u sjedištu rumsko-refalačke grane obitelji Pejačević, odnosno u njihovom dvorcu u Retfali, te treći put kod Heinricha grofa Khuena u Nuštru.

Autor *Uspomena* dobro je upoznat s poviješću Eltzovih i Pejačevića, te navodi niz točnih podataka, poput informacije da je otac mladih grofova Eltz, Jacob grof Eltz (Mainz, 1779. – Pešta, 1844.), relativno nedavno preminuo. Zanimljiva je i autorova tvrdnja kako je to bio njihov prvi dolazak na srijemski posjed, što je također vjerojatno točno, jer je Hugo grof Eltz došao u posjed Vukovarskog vlastelinstva slijedom slučajnih okolnosti. Naime, on je na ovom posjedu naslijedio strica, Emmericha grofa Eltza (Mainz, 1765. – Beč, 1844.), koji je umro samo nekoliko mjeseci nakon njihovoga oca, a bio je bez muškoga nasljednika. U tekstu se spominju i Ladislavovi prijatelji i rođaci, među kojima su već spomenuti grof Khuen, kao i muževi dviju sestara Ladislavovog oca Petra. To su Michael Leopold grof Althan (1808. – 1890.),

suprug Marije grofice Pejačević, i Rudolf barun Palm (1813. – 1871.), suprug Julije grofice Pejačević.

Uspomene donose i informacije o vjenčanju Ludvine i Huga, koje se održalo u Požunu (Pressburgu/Bratslavi) i to u jednom od reprezentativnih objekata u gradu. *Primaciálny palac* jedan je od najljepših i kulturno-povijesno najznačajnijih prostora u Bratislavi, koji je u to vrijeme služio i u ovakve svrhe.⁷³ Svjedocima na vjenčanju bili su za mladoženju Ladislav grof Pejačević i Karlo grof Eltz, a Ludvini Elisa Keglević i Agnes grofica Esterházy (1818. – 1899.), koja potječe iz jedne od grana majčine djevojačke obitelji, a idućeg se ljeta u Požunu udala za svoga rođaka Augusta kneza Ruspolija (1817. – 1882.).⁷⁴ U tekstu postoji i niz drugih zanimljivih podataka, poput onih koji ukazuju na način školovanja djece u obitelji Pejačević, pa se poimence navode njihovi privatni učitelji, odnosno guvernante, koji su osim usvajanja znanja pružali djeci i učenje stranih jezika i kultura.

Zaključno

Prvi put bit će publiciran hrvatski prijevod *Uspomena*, koji će stručnoj i široj javnosti omogućiti zanimljiv uvid u svakodnevni život plemićkih obitelji Pejačević i Eltz, ali i važna društvena i politička zbivanja u burnoj 1848. godini na području Slavonije i Srijema. Likovi koji se opisuju i spominju u ovom memoarskom tekstu važni su ne samo u kontekstu povijesti plemićkih obitelji, već i ovoga dijela Europe. Iako su opisana događanja i osobe u revolucionarnim zbivanjima toga vremena relativno dobro elaborirani u povijesnoj literaturi, *Uspomene* donose nov pogled na ovo razdoblje pa će, premda pisane s velikom dozom subjektivnosti sudionika tih zbivanja, zasigurno pridonijeti njegovom boljem poznavanju.

Uz već do sada poznate napore i uspjehe Ladislava grofa Pejačevića u vođenju rumškoga posjeda, u radu je opisana i njegova veza s likovnom umjetnošću, kao slikara-amatera, te njegov potencijalni odnos učenik – mentor s uglednim austrijskim slikarom Franzom Altom. Pronalazak Ladislavovih crteža i akvarela doprinos je istraživanjima odnosa naših plemićkih obitelji prema likovnoj umjetnosti, pri čemu se njihovi članovi javljaju ne samo kao pasivni konzumenti umjetnina u smislu kupovine i posjedovanja (kolekcioniranja) likovnih djela, već kao aktivni sudionici likovnog života, kao osobe koje su voljele umjetnost i umjetnike, stvarali i njegovali poseban odnos s umjetnicima te pokušavali i sami stvarati likovna djela.

⁷³ Jana Pohaničová, Anton Povolný, Janka Krivošová, „Sloh prísnosti a poriadku“, u: *Archiitektúra na Slovensku. Stručné dejiny*, 1 (Bratislava: Slovart, 2005), 114.

⁷⁴ https://en.wikipedia.org/wiki/Alessandro_Ruspoli_4th_Prince_of_Cerveteri (15. 2. 2018.)

Iako je pronađeni likovni opus Ladislava grofa Pejačevića zasada kvantitativno i kvalitativno relativno skroman, njegova je vrijednost u tome smislu velika. Iznimno je značajan niz njegovih prikaza interijera i eksterijera vukovarskog dvorca prije historicističke obnove potkraj 19. stoljeća te vrlo rijedak prikaz lika Huga grofa Eltza.

Prilog

Hrvatski prijevod strojopisnog prijepisa *Uspomena* L. Pejačevića

Uspomene grofa Late Pejačevića na godine 1845. do 1849.*

Autor, rođen 1828., umro 1916., c. k. komornik i tajni savjetnik, vojnik izvan službe, vitez Zlatnog runa, dugogodišnji upravitelj dvora nadvojvode Karla Ludwiga (carevog brata), oženjen Marijom groficom Czernin, rođenom 1829., umrlom 1916. (kćerkom grofa Eugena i grofice Therese Orsini-Rosenberg). Njegova sestra Lidvina (kako uvijek piše ovo ime), u prvom se braku vjenčala za grofa Huga Eltza (ubijenog 1848.), a u drugom (1853.) za svog šogora grofa Karla.

Godina 1845., koju sam proveo u **Rumi**, ostat će mi u pamćenju kao najljepše, najradosnije razdoblje moje mladosti. Budući da je po svojoj prirodi takva, mladost s povjerenjem i bezazleno gleda u budućnost, siromašna iskustvom jer joj nedostaju godine, a nesreću poznaje samo iz priča – i, zapravo, ne vjeruje u njeno postojanje.

Ja sam bio posebno radostan; nježno sam volio svoju sestru Lidvinu i u tom se trenutku činilo da se sve što je bilo potrebno poklopilo da se trajno utemelji njena životna sreća. Među gostima, koje je u Rumi te jeseni okupio lov, nalazila su se, naime, i oba brata Eltz. Stariji Hugo, godinu dana nakon smrti svog oca Jakoba Eltza – umro u Pešti 22. travnja 1844. – nasljednik **fideikomisa vlastelinstva Vukovar** i mlađi, Karl, koji je od ljeta bio kod njega u gostima. Obojici se sviđalo u njihovom novom zavičaju, gdje im je sve bilo novo i nepoznato.

(Grof Lato pogrešno je mislio da je **Ruma** bila fideikomis, i da je – nakon smrti oca i brata – nastupio majorat [pravo nasljeđivanja prelazi na najstarijeg iz obitelji – komentar prevoditelja]. Kao rezultat toga su rođaci s očeve strane, tokom postupka, pokušali utvrditi postoji li fideikomis ili ne. Da su u tome uspjeli, posljednji uživatelj bio bi grof Lato – on nije imao sina – ali bi njegove kćeri i sestra Lidvina ostale praznih ruku. Nakon dugogodišnje parnice tužitelj je izgubio. Nepostojanje majorata bilo je potvrđeno, što je potaknulo pitanje kakve su si izgledale tužitelji priželjkivali kada su se upustili u tako skupocjen pothvat. Istine radi, treba reći da se našička linija ponašala pošteno i odbila sudjelovati u cijeloj priči.)

* Nedatirani se izvornik nalazi kod grofa Claryja, Salzburg. Napomene su autorove, a one u zagradama (...) te čistopis od H. Khuena, Salzburg 1975.

Nap. ur.: primjedbe prevoditelja dodane su u uglatim zagradama [...]. Radi lakšeg povezivanja glavnog teksta i napomena sa strane, pojmovi na koje se odnose napomene istaknuti su masnim tiskom.

Kako su bili otvoreni i prijateljski susretljivi, brzo su širili krug prijatelja i bili općenito dobro prihvaćeni.

Za vrijeme lova živjelo se vrlo aktivno. Kad su se u blizini lovile lisice, pridružile su se i moja majka i sestra, a kada se nije lovilo pomoću **lovačkih pasa**, organizirani su izleti u grčke (srpsko-pravoslavne) samostane u blizini dražesne Fruške gore ili **posjet ergeli**. Drugom se pak prilikom boravilo u fazaneriji Kudoš (?) [područje tik do Rume – prim. prevoditelja], gdje su se lovili zečevi i fazani ili se tjerala divljač pomoću hrtova. Sve se ovo odvijalo uz ugodno, ali meni ponekad previše toplo, jesensko vrijeme – koje je, kao i ovo godišnje doba općenito, najljepše u Slavoniji.

Hugo Eltz imao je tada priliku više puta vidjeti moju sestru i upoznati je. Do tada ju je samo letimično sretao, i to prvi puta u Vukovaru, kada je moja majka s njom posjetila groficu Eltz, a drugi put je to bilo u Retfali i, ako se dobro sjećam, još jednom u Nuštru kod našeg dobrog susjeda Khuena. Tijekom listopada došao je kod mojih roditelja zaprositi je, a radosna je vijest još istoga dana svima priopćena. U kući je nastalo veliko veselje, jer je bilo dovoljno razloga za slavlje: plemeniti čovjek, dobrog srca, iz dobre obitelji i bogat, htio se vjenčati za ovo anđeosko biće, koje je mu je moglo ponuditi jednako toplo, plemenito i nježno srce, kakvo je bilo i njegovo. Nije postojao nitko tko se nije iskreno radovao njihovoj sreći i poželio im Božanski blagoslov.

Ovaj je događaj omogućio Heinrichu Khuenu da ponovo dokaže kako zna umješno djelovati i istovremeno svaku priliku iskoristiti kako bi pomogao svojim prijateljima. On je naime bio prvi kome je Eltz priopćio svoju odluku i svoj odabir, ali mu je istovremeno u šali priznao da će ga sada Heinrichova prisutnost ometati, jer

(**Fideikomis Vukovar** je uspostavljen tek nakon 1890. godine.)

Moj otac je nekoliko puta nabavljao **pse** iz Engleske – pripremao ih je za lov na lisice. Područje, kao i okolnost da je bilo mnogo divljači ove vrste, doprinijele su činjenici da je rumsko lovište bilo jedno od omiljenih. Još se sjećam kako sam radosno obukao svoj prvi crveni – za lov – i zeleni kaput sa zlatnim gumbima na kojima su bili inicijali moje majke.

Posjet ergeli uvijek je bio povezan s užitkom zbog prisutnosti upravitelja ergele, Michaela Schmidla, kojeg smo svi voljeli i čija je žena bila odlična domaćica. Rodom iz Fischamenda, Schmidl je bio sin upravnika ergele u Matyashazi, kod moje prabake Esterhazy-Castiglioni, koja mu je omogućila studiranje u Beču. On je bio jednostavna i čestita osoba, pronicavog pogleda, ugodno duhovit, pošten i vrlo privržen mom ocu, u čiju je službu stupio 1928. godine.

je saznao njegovu tajnu. Pažljiv kao i uvijek, Heinrich se odmah odlučio udaljiti, jer je zbog svoje odanosti i svoje dokazane povezanosti s nama strahovao da vlastitom krivicom ne odgodi pothvat, kojem se radovao. Izgovarajući se hitnim poslovima, otputovao je zaista već sljedećeg jutra, da bi se ponovo vratio dan nakon zaruka.

Prvih smo dana u studenom preko Vukovara, gdje smo se ukrcali na parobrod, otputovali u Požun [danas Bratislava], gdje smo proveli zimu i proslavili svadbu. Mladenci su tamo vrlo rijetko izlazili među ljude, u okruženje koje ih nije veselilo, zbog čega su često predvečer ostajali kod kuće. To me činilo jako sretnim, jer sam tako mogao provoditi puno vremena sa svojom dragom sestrom. Iako me radovala promjena u njenom životu, sa strepnjom sam gledao kako se približava onaj veliki dan, koji će me odvojiti od moje družice iz djetinjstva. Još od najranije mladosti sve moje misli, želje i težnje odnosile su se samo na nju; ta privrženost se razvila još u ranom djetinjstvu, postajala sve dubljom u kasnijim godinama i ostat će sigurno takva i u starosti – ako Bog dopusti da je dočekam!

Za datum vjenčanja određen je 1. veljače 1846. godine, kada je ono i održano. Svadba je održana u gradu, u lijepoj kapeli palače Primatial. Vjenčanje je vodio velečasni opat i gradski svećenik. Djeveruše su bile grofica Agnes Esterházy i grofica Elisa Keglević, od kojih se prva kasnije vjenčala za Don Augusta Ruspolija, a druga za Friedricha von Thurneysena, dok smo djeveri bili Karl Eltz i ja.

U podne su se mladenci odvezli za Beč, a pratili smo ih moja majka i nas dvojica braće (vjerojatno Lato i Adolf) sve do Dunava, gdje smo se po tko zna koji puta rastali uz suze. U meni se pojavila sjeta kada sam ovu

vjernu družicu iz mog djetinjstva i rane mladosti gledao kako se penje u vagon s druge strane obale i kako odlazi. Koliko sam stoga bio radostan kada je moj otac, osam dana nakon toga, poveo Adolfa i mene na put u Beč.

Nakon što smo tamo proveli jedan veseo i radostan tjedan, vratili smo se u Požun, a mladi bračni par otputovao je u Dresden, kako bi tamo posjetio poznatog očnog liječnika dr. Schmalza. Lidvina je već dvije godine patila od upale očiju, a kako se bolest u posljednje vrijeme javljala sve češće i snažnije, učinilo se razumnim obratiti se nekom uglednom liječniku. Schmalz ju je umirio i obećao joj potpuni oporavak, izrazivši želju da Lidvina do proljeća ostane u njegovoj blizini. Kada je Hugo početkom ožujka morao otići na svoj posjed, djevojka je otišla u Pirnu u pratnji vrsne Lottchen Lämmerhirt i mladog kućnog liječnika Eltzovih, **dr. Metznera**. Očni liječnik je održao riječ tako da je početkom svibnja Lidvina napustila Pirnu, sasvim izliječena stigla u Požun sa svojom tetom Frenz Eltz i nakon kraće stanke otputovala u Vukovar.

Onda je došla kobna 1848. godina, koja je posvuda težila srušiti i uništiti stari poredak – kroz razmetljive fraze „jednakost, sloboda, bratstvo“ obmanula je pojedince i cijele narode. U cijeloj je Europi vrilo, vlastela i narod stajali su jedni nasuprot drugih, a ovi posljednji su podigli otvoreni ustanak protiv legitimnih vladara. U Austrijskoj monarhiji najlošije je stanje bilo naravno u Ugarskoj. Tamošnjim vođama tog pustog, nemirnog i razmetljivog naroda činio se pogodan trenutak da ostvare ono što su vjekovima nastojali postići putem pobuna – još od ujedinjenja Kraljevstva s ostalim nasljednim zemljama – a to je odcjepljenje od Austrije.

Kada se stari grof Eltz razbolio u Pečuhu njegovao ga je **dr. Metzner**. Taj mladi sposobni liječnik stekao je pritom naklonost grofice, koja mu je ponudila mjesto obiteljskog liječnika.

Nakon posljednje burne sjednice skupštine u Požunu, otac je odlučio otputovati u Slavoniju, pri čemu je poveo i mene. Moja majka i Nikolaus (rođen 1833.) ostali su zajedno s našim učiteljem **Antonom Hörlom** i trebali su doći kasnije za nama.

Krajem ožujka smo stigli u Vukovar, gdje smo najsrdačnije primljeni od moje dobre **Schwyzera** i njenog muža, koji su ovdje provedli zimu. Moj otac odlučio je da tu privremeno ostanemo i pričekamo, kako će se stvari dalje razvijati. Kao i svugdje u to vrijeme, i ovdje su duhovi bili uzburkani. Nije nedostajalo ljudi vođenih lošim namjerama i s glavama punim besmislenih teorija o jednakosti, koji su ponajprije željeli iskoristiti trenutak kako bi ostvarili sebične, nezakonite ciljeve; nažalost, ovdje nije bilo ni prilike ni materijala (?).

Ipak, kako je rečeno, ovdje je bilo relativno mirno i o Mađarima je ovisilo kada će se i protiv koga izjasniti, ali vjernosti Dinastiji – osim u (Vojnoj) granici – u ovom kraju nije bilo ni traga. Sveopće je u međuvremenu bilo slavlje zbog takozvanih uspjeha koje je skupština u Požunu donijela i koji su se munjevito proširili.

Čak i kada su se pojavili razni znakovi početka nadolazeće oluje, Slavonija je, u usporedbi s drugim provincijama, ostala mirna, odnosno, vladao je red. Briga za budućnost nije prioritet mladih, zbog čega smo mi ugodno i veselo provodili ovo vrijeme obilazeći često konjima lijepu šumu u blizini – ah, kako se rado sjećam onih jahanja u sjeni divnih starih hrastova. Nismo bili manje radosni ni u kući, kada su se mladi sretni roditelji zabavljali s malom Anom, rođenom 6. rujna 1847. To su bili posljednji vedri trenutci.

U kolovozu su prijeteći oblaci predstavljali sve veću opasnost, valovi ogorčenja rasli su, a revolucionarni vođe su postajali sve odvažniji;

Moj brat (vjerojatno Adolf, rođen 1825.) i ja smo kroz nekoliko godina imali dva nastavnika, Henrija Galleaua iz Normandije, obrazovan kod jezuita u Freiburgu. Izrazito domišljat i obrazovan čovjek, koji je trebao ostati kod nas sve do kraja našeg obrazovanja. Ali on se zaljubio u guvernantu M[ademoise]lle **Schwyzera**, te kada se ona 1845. vratila u Ženevu, zamolio je moje roditelje da ga razriješe službe; otišao je za njom u Ženevu i oženio je. –

Anton Hörl, rođeni Mađar, predavao nam je školske predmete. Bio je oštrouman, blag, dobroćudan i savjestan čovjek. Njima dvojici dugujem veliku zahvalnost.

mađarski su planovi svakim danom bili sve očitiji. Lojalnost i istinski osjećaj pravice mogao se naći samo u vojsci Monarhije.

Povijest mi je oduvijek bila najdraža znanost, osobito zbog uzornih muževa koji su u teškim situacijama držali do vjernosti i požrtvornosti, s punom predanošću svojim nasljednim vladarima, što je uvijek snažno pobuđivalo moj duh. Što je dakle bilo prirodnije, nego činjenica da se u meni probudila želja da u ovim vremenima kršenja lojalnosti i otvorene izdaje služim caru?

Taj je osjećaj postajao iz dana u dan sve snažniji i doveo me u konačnici do odluke da to podijelim sa svojim roditeljima. Upravo kada sam im krenuo to priopćiti, majka me preduhitrla u svom pismu. I ona je uvidjela da je sada svakom razboritom plemiću mjesto u vojsci, i da se samo još ondje u ovako sramotnom vremenu mogu naći čast i pravda. Baš kao i ja, i ona je razmišljala o tome da odaberem vojnu službu. Ipak, vremena su se mijenjala i, kao i uvijek, budno pazeći na naše obrazovanje, istovremeno je brižljivo nastojala razviti u nama svijest o časti i našoj staleškoj obvezi. Savjetovala mi je da sada postanem vojnikom. Nakon uspostavljenog mira i reda, imao bih mogućnost nastaviti studirati. Povodom toga već se obratila za savjet generalu grofu **Franzu Lambergu**. Potpuno podržavajući njen stav, general joj je odmah za mene ponudio mjesto poručnika u njegovoj husarskoj regimenti. Nakon ovog je pisma u najkraćem vremenu uslijedilo i drugo u kojem mi je priopćila da general Lamberg ipak smatra prikladnijim da izaberem neku njemačku regimentu. Brzo sam izabrao: **regimenta E. H. Johann Dragoner br. 1** je u to vrijeme bila premještena iz Bačke u Slavoniju, a jedan eskadron bio je smješten u Vukovaru. Brojnu gospodu iz ove regimente sam poznao, jer su moja oba ujaka, grof Althan i

(drugi zapovjednik husarske regimente br. 4; postojala do 1918. pod istim brojem)

(od 1867. do 1918. dragonska regimenta „Nadvojvoda Albrecht“ br. 9)

barun Palm, godinama služili u njoj. Moja je majka pisala tadašnjem **drugom zapovjedniku**, koji mi je spremno obećao prvo slobodno oficirsko mjesto. Otišao sam potom u Osijek, gdje je bio smješten stožer regimente, obukao bijelu uniformu i **zakleo se na vjernost** našem caru.

Iako su u Hrvatskoj i Slavoniji zaključci skupštine u Požunu oduševljeno prihvaćeni i priznati, narod je sve više vrijeđala arogantnost i oholost Mađara, do te mjere da se ogorčeno raspoloženje pretvorilo u smrtnu mržnju i otvoreno neprijateljstvo. Ovu su okolnost brzo iskoristili takozvani patrioti – kako bi lakše ostvarili svoj cilj priklonili su se tadašnjoj bečkoj vlasti, koja je s druge strane težila uspostaviti protutežu Ugarskoj, iskorištavajući to stanje. Tako su se obostrano izigravali. – Ali, kako je većina – pogranično stanovništvo je u tome služilo kao primjer i povod – zaista bila naklonjena caru, ili kako se tada govorilo, bila je pobornik crno-žutih, priključila se svim onima koji su bili istinski naklonjeni Caru i Carstvu.

Njima je pripadao i moj zet **Eltz**, koji je osjećao najveću odbojnost prema Mađarima. S velikim je prezirom komentirao njihovo ponašanje i s ogromnim interesom pratio pobjede naše hrabre vojske u Italiji pod vodstvom starog maršala. Često je govorio kako bi volio sudjelovati u njihovim uspjesima.

Krajem rujna moja je regimenta dobila zapovijed uputiti se preko Hrvatske prema štajerskoj granici, gdje su strahovali od upada Mađara. Ne bez suza odjahao sam do izlaznih vrata dvorca, ne bez tuge okretao se, kako bih što duže mogao pogledom pratiti očinsku kuću. Pomisao da ću doprinijeti borbi za našeg Cara i izvršiti svoju dužnost, ublažila je taj osjećaj boli zbog rastanka s mojim dragim bližnjima.

drugi zapovjednik se zvao Johann Piccard vitez od Grüntala (*Feldmarschalleutnant* [podmaršal])

Prvog dana rujna položio sam **prisegu** u Donjem gradu.

(?)

(u suprotnosti je s tvrdnjom na 5. stranici)

Eltz je služio u carskoj vojsci – bio je natporučnik u dragonerskoj regimenti „Kralj od Bavorske“ br. 3 – istupio nakon smrti svog oca. Premda je istupio iz vojske – ipak joj je ostao privržen tijelom i dušom.

(od 1873. do 1918. konjička regimenta br. 15)

Cilj prvog marša bili su Petrijevc, gdje smo pristigli već u podne. Moj otac i Lidvina došli su poslijepodne kako bi se još jednom pozdravili. Slijedećeg se dana išlo samo do Valpova, i tako smo sporo kao puževi gmizali do Svetog Đurađa. Tamo sam primio naredbu da se vratim u Osijek, kako bih, kao mlađi poručnik, preuzeo vodstvo ostatka depoa. Bio sam neutešan zbog te naredbe, jer sam već zavolio svoje odjeljenje i s mnogim sam drugovima mladenačkom lakoćom sklopio prijateljstvo. Rastanak s mojim dragima već me bio duboko potresao, a sada sam se ponovno trebao vratiti u njihovu sredinu, kako bismo se, činilo mi se, ubrzo ponovno rastajali. Zamolio sam svoje pretpostavljene da se u ovoj stvari zauzmu za mene kod pukovnika i da me primi kako bih mu objasnio. Ali sve je bilo uzalud, morao sam se pokoriti i otputovati. Koliko sam kasnije bio zahvalan nebu što moja molba nije uslišana – to me ponovno poučilo da treba imati povjerenja u providnost, koja nam priprema najbolji mogući ishod. Naredba da se vratim mi je omogućila da još jednom vidim svog zeta i u trenutku strašne nesreće budem uz svoju milu sestru.

Putujući na zaprežnim kolima, dok su me **moji konji** pratili u prevaljenom dnevnom maršu, stigao sam potpuno iscrpljen u podne ponovo u Retfalu. To je moralo biti negdje između 10. i 12. listopada. Od mog odlaska Lidvina je boravila u Retfali sa svojom kćerkicom. Iako je razmišljala o tome da se ponovo vrati u Vukovar, u tom trenutku sprječavala su je dva razloga. Prvi je bio iznenadna pojava kolere u tom mjestu. Hugo je imao veliki strah od ove bolesti, od koje je jednom ranije obolio u Italiji, oporavivši se na čudesan način zahvaljujući jednoj starici. Drugi razlog njenog oklijevanja bio je u sve većem metežu među grčkim (tj. srpskim) stanovništvom tog kraja, kao i cije-

Moji konji su tada bili Osmon, smeđi pastuh i Orvil, sivac, oba iz naše ergele i vrsni primjerci. Naizmjenice su me nosili tijekom cijele kampanje. Osmona sam nažalost prodao nakon završetka rata u Moravsku, jednom oficiru pukovnije za 600 florina, koje nikada nisam primio.

Orvila je u ljeto 1847. moj otac poklonio sestri. Voljela je jahati ovu lijepu, krasnu ali ipak krotku životinju. Bila je to zanosna slika gledati ju kako galopira kroz šumu. Kada sam kretao u marš iznenadila me poklonivši mi svog ljubimca. Jahao sam ga skoro u svakoj ozbiljnoj situaciji, jer sve što je ona poklonila može donijeti samo sreću. Nakon što je Niki, dok sam ja bio na dopustu, pobijedio s njim u

log Srijema. Zahvatio je već granicu i širio se. Dio je graničara čak otkazao poslušnost svojim oficirima. Vezali su ih i zatvorili. Jedan petrovaradinski bataljon, pod zapovjedništvom bojnika Čorića – brata kasnijeg ministra obrane – stigao je u Vukovar. Nacionalisti su naime razvili plan da uz potporu nacionalne garde te pljački i ubijanju sklonog ološa, koji je masovno pristizao iz Srbije, napadnu Osijek i zauzmu tvrđavu. Nisu imali povjerenja – s pravom, kako se ubrzo pokazalo – niti u zapovjednika tvrđave, Jovića, niti u talijansku pješadijsku **regimentu Zanini**. Sumnjalo se da su ih potkupili Mađari, da su bili spremni napustiti crno-žutu zastavu i – javno se govorilo o tome – otvoriti vrata ugarskoj nacionalnoj gardi pod zapovjedništvom grofa Cazimira Battháynia, koja je čekala s one strane Drave. Okupljene, rasplamsale, neobuzdane i naoružane horde u Vukovaru u ovom trenutku nisu dakle obećavale nikakav miran i siguran boravak. Ipak, Hugo je s vremena na vrijeme odlazio u Vukovar, ali ne na duže od jedan-dva dana. Uvijek je pričao kako je zavolio Čorića. Poštenjačina, kako ga je zvao, uredio je za njega jedan stan u dvorcu. Čorić mu je često govorio o svojoj zabrinutosti, jer je slutio da ne može još dugo održati red i poslušnost u bataljunu. Kako je u takvim situacijama često slučaj, svugdje su se naslućivali neprijatelji, špijuni, a naročito je bio sumnjiv svatko tko ide za Osijek ili izlazi iz njega, taj je lako mogao biti osumnjičen da kuje mađaronsku zavjeru. Hugo se stoga nikada nije udaljavao od Vukovara bez propusnice koju je osobno potpisao bojnik Čorić – ovo je potrebno istaknuti zbog kasnijih događaja - u to vrijeme nepovjerenja i sumnje mudrost je nalagala ovakve mjere opreza.

Nakon kraćeg boravka u Vukovaru, Hugo je 21. listopada ponovo stigao u Retfalu, ovog puta s odlukom da se duže zadrži. Sljedećeg

utrci s preprekama [Steeple-chase] poklonio sam Orvila svojoj sestri Agathi. Naposljetku je završio u rumskoj ergeli, gdje je i uginuo. Moj konjušar i lakaj bio je Martin Schneider, sada poslu-ga u Retfali, rođen u Rumi. S dvojicom svoje braće često je bio u službi Engleza Bilbya, timareći konja tijekom lova.

Bilo je poznato da je ova **regimenta** (znana kao **Zanini**) bila potkupljena od strane ugarskih i talijanskih izaslanika i da su bili spremni spustiti svoju zastavu. Pokušali su isto i s artiljerijom, ali bez uspjeha. Pokazala se kao vjerna i postojana, zbog čega je, nakon predaje tvrđave, dijelom raspuštena.

se jutro u dvorcu proširio glas da će Mađari još u toku dana zauzeti tvrđavu. Nakon mise, za doručkom, saznali smo i mi ovu novost koja se nažalost, nakon našeg raspitivanja pokazala točnom.

Izdajnički potkupljen, kako se i pretpostavljalo, **Jović** je naposljetku skinuo masku i otvorio vrata tvrđave, koja su mu bila povjerena, grofu Cazimiru Batthyányju, koji ju je istog dana zauzeo s dijelom nacionalne garde. Svi smo bili najdublje pogođeni ovom vijesću.

Neposredno prije jela našao sam Lidvinu i Huga kod našeg oca. Uplakanih očiju i vidno uzbuđena, Lidvina je bila zaprepaštena Hugovom odlukom da ponovo odjaše za Vukovar, kao i saznanjem da je njegov konj već bio osedlan, usprkos jučerašnjoj odluci da se zadrži duže. Nemir i briga moje sestre naveli su me na ideju da ga pratim, zbog čega sam odmah dao pripremiti konja. Nedugo nakon toga sjedili smo na konjima i jahali kroz stražnji ulaz u vrt preko ledine koja se prostirala iza vrta i kojom smo zaobišli grad.

Bio je 22. listopad. Vrijeme je bilo proljetno. Jedan od onih prekrasnih, toplih, mirisnih jesenskih dana koji nam s vremena na vrijeme podari prekrasna priroda, prije nego obuče svoje zimsko odijelo, kako bi njen raskoš i sjaj živo ostali u našem sjećanju do novog proljeća. Jednom riječju, jedan od onih dana kada se sunce čini još svjetlije, zelenilo livada još sočnije, plavi mirisan veo prirode još svježijim nego inače, što još pojačava našu zahvalnost i naše divljenje Svemogućem, darivatelju tog dobročinstva. Tako smo zamišljeno **obojica jahali** sve dok nismo stigli do mjesta na kojem cesta iz smjera Tenja presijeca glavnu osječku cestu i vodi dalje prema Sarvašu. U tom smo trenutku ispred nas ugledali veliki oblak prašine i, kad ju je vjetar na trenutak rastjerao,

(General Stephan barun **Jović** von Siegenberg nije zaslužio takve teške optužbe. On je javno rehabilitiran, jer se u Vojnim popisima iz 50-tih godina uz njegovo ime navodi „general bojnik van službe“)

Ovdje moram napomenuti da je preostali dio iz depoa moje regimente dva dana ranije primio naredbu krenuti za ostatkom regimente, što je odmah i učinio. Kako su napredovali tempom kratkog dnevnog marša, brzo sam ih kolima mogao stići, zbog čega sam odlučio ostati u Retfali još nekoliko dana.

Hugo je jahao svog omiljenog Alija, crno-smeđeg konja, kojeg je dvije godine ranije kupio za našu ergelu. Ja sam imao svijetlo smeđeg pastuha Raimunda, s kojim sam često išao u lov.

odbljesak oružja. Zaustavili smo se, ugledali jednu dugačku povorku u kojoj smo, kada nam se približila, prepoznali petrovaradinske graničare, **Srbe** i artiljeriju. Na čelu ove naoružane horde, na malim seljačkim kolima sjedio je **bojnik Čorić**. Kada nas je opazio i prepoznao Huga, zaustavio je kola kod križa koji je stajao na spomenutom putu – mislim da se još uvijek nalazi na istom mjestu. Okrenuo se prema Hugu i zaprepašteno uzviknuo: “Oho! Grof Eltz, dolazite iz Osijeka?” Ove riječi mi još uvijek odjekuju u ušima. Iznenaden ovim, ja sam tek kasnije shvatio uzrok njegovog iznenađenja, Hugo mu je odgovorio: “Bojnik je upoznat s tim, uz Vaše odobrenje otišao sam posjetiti svojoj obitelji u Retfali.”

Bojnik je šutio, pozdravio i otišao dalje. Kada je pored nas prošao i posljednji čovjek, Hugo, koji mi se cijelo vrijeme činio ozbiljan i zamišljen, zamolio je da ga ne pratim dalje, već da se vratim u Retfalu, kako bih umirio Lidvinu, u slučaju da ju preplaši vijest o dolasku ove postrojbe. Kako nisam htio pristati na to, počeo me toliko usrdno moliti da sam popustio...! Tada sam ga posljednji puta vidio i posljednji mu puta stisnuo ruku! Polako sam odjahao, osvrćući se za njim još nekoliko puta, osjetivši želju da se okrenem i opet požurim za njim. Spriječila me samo pomisao da sam ipak potreban svojoj sestri.

Sada su Mađari bili gospodari tvrđave. Skinuli su carsku zastavu, a postavili ugarsku trobojku. Oduvijek mi se nisu sviđale ove tri boje, ali sada, kada su mi lebdjele pred očima kao simbol laži i izdaje, osjećao sam samo odbojnost. Čorić je sa svojom svjetinom pristigao predvečer, nekoliko sati nakon mene, dakle istog dana kada i Casimir Batthyáni, te se smjestio u Donjem gradu. S obiju strana je 24. listopada palo nekoliko hitaca, pri čemu nitko nije bio povrijeđen. Sljedećeg se dana Čorić povukao,

(**Srbi** su se okupljali i djelovali kao dobrovoljci.)

(Ludwig von **Čorić**, c. k. bojnik u “Ilirsko banatskoj graničarskoj pješadijskoj regimenti br. 18.” Tako stoji u Vojnom popisu iz 1848. godine, kasnije se više ne pojavljuje.)

Brat kasnijeg ministra obrane istog imena. Ako se ne varam, on je 1850. godine poludio i umro. Neka Svemogući bude milosrdan ovoj siroti slaboj duši – ako je istina to što se o njemu priča i što tvrde svjedoci!

neobavljena posla – gundajući slijedila ga je njegova svjetina.

Od svega što se oko nas događalo, mi nismo ništa saznali, nikoga nismo vidjela, jedva da smo napuštali najbližu okolinu dvorca. Što se mene tiče, zaokupljao me zadatak da sustignem ostatak vojske te sam odlučio za dan-dva krenuti na put.

Jedan od ukućana je, dolazeći iz grada, 26. listopada donio vijest da je Hugo zarobljen i odveden u Vinkovce. Izbjeglice iz Vukovara su već sljedećeg dana pričali da je Hugo ubijen. Pun neizvjesnosti, straha i brige, otišao sam osobno u tvrđavu raspitati se i u gostionici sreo jednu gospođu, koja je isto izbjegla i jutros stigla. Iz njenih usta dobio sam potvrdu strašnog čina. U polusvijesti krenuo sam kući. Što poduzeti? Bili smo bespomoćni pred ovom nesrećom! Još uvijek nismo željeli vjerovati. Možda je bio samo ranjen? Pa i **gospođa Milutinović** je utekla na prvu vijest, bez konkretnih saznanja. Svaka komunikacija s Vukovarom je prekinuta, gotovo potpuno onemogućena! Tada je **osobni sluga** moga oca odlučio ostvariti naum i time konačno prekinuti neizvjesnost. Vratio se sljedeći dan, kasno noću; uspio se ušuljati u Vukovar zaobilaznim putem na kojem su ga pratile razne opasnosti. Glasine su bile istinite, na licu mjesta saznao je sve pojedinosti, tako da meni nije preostalo ništa drugo nego da svoju sestru priprelim na strašno iskušenje, koje je pred nju stavio Svemogućí uništenjem njene sreće.

U nedjelju, 29., nakon mise u dvorcu, otac je sa mnom i s Adolfom dogovorio da još istog dana poduzmemo taj težak korak. Složili smo se da joj priopćimo samo njegovu smrt, bez opisivanja okrutnih okolnosti tog užasnog ubojstva.

Oko tri sata popodne okupili smo se u očevom salonu. Liječnik, kojeg smo pozvali u slučaju

Tako do nas nije stigao glas da se Čorić povukao na Hugov nagovor. Optužili su ga ni manje ni više nego da je djelovao u dogovoru s Batthyánijem.

To je bila **barunica Milutinović**, supruga bojnika u regimenti carskih husara – nakon što je on otišao s vojskom, ona je ostala u Vukovaru.

Ovaj se **osobni sluga** zvao Ferdinand Mettinger, i od 1828. bio je u našoj službi. Pošten, odlučan čovjek. Tada ga je pratio Leopold Weichinger, koji je mom bratu asistirao u lovu.

Ali Bog voli one koje iskušava! Jer kasnije joj bogato nadoknađuje ono što joj je oduzeo.

Lidvina je naime tada bila trudna s Hugolinom, koja će se roditi 20. travnja 1849. u Münchenu.

da zatreba, još nije stigao. U sobi je vladala nepodnošljiva tišina. Prizor te sirotice, koja je slučajno tog dana bila nešto vedrije raspoložena, otežavao nam je odluku da ostanemo pribrani i smireni. Pratili smo stoga nju i malenu u staklenik u vrtu. Kada smo čuli kola, koja su dovezla liječnika, otac nam je dao znak i istovremeno predložio da se vratimo u kuću. Na vratima nas je pustio da obojica uđemo, a on je ostao još nekoliko minuta u hodniku, kako bi još popričao s liječnikom. Lidvina je legla na divan, da se odmori, ja sam sjeo na jednu stolicu pored nje, a u susjednoj sobi uspavljivali su malenu. Moje srce obuzeo je neizreciv strah pri pomisli kakva će je strašna bol pogoditi za nekoliko sekundi. Kada je moj otac ponovno ušao i stao pred nas, ona se pridigla i oštro nas pogledala. Zatim je skočila i prigušenim glasom zapitala: “Što se dogodilo? Huga je snašla neka nesreća?” Otac je odgovorio: “Drago dijete, svi smo mi u Božjim rukama...”. Nije dopustila da završi, zgrabila ga je za ruku i kriknula: “Hugo je mrtav! Oh, uvijek se plašio kolere! Je li to?” Uto smo izgubili hrabrost da joj priznamo užasno i opako djelo – tako se dogodilo da nije saznala kako je umro sve do svog drugog vjenčanja! Mahnito je šetala gore-dolje po sobi, bez suza koje bi joj olakšale bol. Iznenada je stala ispred prozora, podigla pogled i ruke prema nebu i uzviknula “Proklet bio Čorić!” Izustivši te riječi pala je na pod, brzo se podigla i odjurila u spavaću sobu, gdje je otvorila svoju ladicu, izvukla **Hugov portret**, pritislula ga na usne, počela gorko plakati i bez svijesti se srušila u našem zagrljaju. Nakon što smo je smjestili u krevet, došla je k svijesti i zatražila svoje dijete.

Ostao sam s njom cijelu noć. Zamolila nas je da sve što je pripadalo njenom mužu, a nalazilo se u njegovoj sobi, donesemo na krevet. Tako je ležala nježno i mirno, tiho plaćući kao dijete.

Taj **portret** je bio jedan mali crtež koji sam ja izradio. Prikazivao je Huga na pastuhu Harlekinu, u crvenom lovačkom odijelu, u trenutku kada je preskakao preko jarka.

Dana 26. listopada dogodilo se sljedeće: Hugo je krenuo rano ujutro iz Vukovara prema Retfali, kako bi na Veranskoj bari lovio patke. Tamo je saznao za neuspjeli pokušaj Čorićevog povlačenja, koji je ubrzo sa svojim vojnicima ušao u Trpinju. Umjesto da, kako je planirao, nastavi svoj put za Retfalu – ne sluteći da ga je bijesna gomila već osudila kao izdajnika – donio je nesretnu odluku da se vrati u Vukovar i tamo osobno od Čorića dozna uzrok njegovog neuspjeha. U Trpinji je izbjegavao glavnu ulicu u kojoj je bio smješten korpus (i) skrenuo je u sporednu ulicu. Za njim je trčao jedan seljak – ne sluteći ništa loše on se zaustavio – a taj čovjek, navodno postolar, uhvatio je konja za uzde i počeo vikati: “Ovdje je izdajnik”. Na njegov povik dotrčao je grčki (srpski) svećenik s nekolicinom drugih Srba, skočili su na kola i odveli ga na mjesto, na kojem se Čorić upravo spremao krenuti. Jadnika je dočekala divlja vika i proklinjanje. Kola su smještena u sredinu i nastavljen je marš prema Vukovaru, u koji su stigli poslijepodne. Zaustavili su se pred dvorcem, Hugo je doveden u svoju sobu u kojoj su traženi sumnjivi dokumenti – prepiska s peštanskim vlastima! Uveden je i Čorić, a cijelo je vrijeme gomila bjesnila i neprestano vikala da ih obojicu treba smjesta ubiti. U tom si je trenutku Čorić, u smrtnom strahu, u kukavičkoj namjeri da spasi svoj život, pomogao izgovorivši bezočnu laž: “Narode, ako postoji izdajica, onda je to ovaj ovdje” – pokazujući na Huga – “njemu sam otkrio tajnu našeg marša na Osijek, bez mog znanja napustio je Vukovar i pretekao nas.” Te su riječi izazvale neograničen bijes u gomili i svi su kao divlje zvijeri nasrnuli na njega i izgurali ga prvo u hodnik a zatim u prilaz dvorcu. Tamo je nesrećenog neki niži oficir petrovaradinske graničarske regimente s leđa probio bajunetom – bez glasa je pao na pod!

Vezali su mu ruke na grudima.

Odmah nakon što je ubojstvo izvršeno, svi su se razbježali. U gostionicama se pilo i galamilo cijelu noć, svatko se razmetao da je osobno sudjelovao i pripomogao. Grof je navodno posjedovao sumnjivu količinu novca! - Čorića su pak sljedećeg dana odvukli u Sremske Karlovice kako bi ga ispitali.

Koliko god je za ugarsku stranu bilo važno zauzimanje Osijeka, toliko su, na drugoj strani, izazvali veći otpor protivnika. Posvuda se narod naoružavao. Došlo je do previranja uzduž cijele granice u okolici Broda i Gradiške. Lokalno se stanovništvo, nagovarano od strane mnogobrojnih demagoga, pridružilo ustanku. Pokret je, međutim, vođen i hranjen najviše utjecajem grčko-nesjedinjenih (i tu se misli na Srbe) partijskih pristaša, sve više poprimao nacionalno-demokratski i socijalni karakter. Otvoreno se tražilo prisvajanje velikih katoličkih posjeda i njihovo pripisivanje grčkom zemljišnom fondu. Svi vlastelini primili su pisma u kojima im se prijeti smrću. Moj je zet bio žrtva toga pokreta.

U međuvremenu, osim manjih sukoba, odvile su se i dvije veće bitke. Jedna u blizini sela Sarvaš – koju su Mađari razglasili kao veliku pobjedu – pritom su, u svom razbojničkom pohodu, u tvrđavi podmetnuli požar u obje gostionice “**Palilula**”, koje su se nalazile na lijevoj i desnoj strani ulice; manje sreće su imali u drugoj bitci – kod Čepina, jer su ondje bježali krvavih glava.

Mi smo živjeli povučeno u Retfali, pažljivo izbjegavajući svaki kontakt s vanjskim svijetom. Ali kako je situacija iz dana u dan bila sve opasnija a opsada tvrđave sve izvjesnija, odlučili smo skloniti Lidvinu i njeno dijete na sigurno, po mogućnosti u München, kod njene **svekrve**. Nešto je teže bilo riješiti pitanje tko će ih pratiti. Otac nije mogao napustiti Retfalu, jer bi njegov odlazak izazvao nezadovoljstvo naroda. Kružile su čak glasine da bi u tom slu-

Jedna stara pomoćnica u dvorcu oprala je njegov leš, koji je potom u jednostavnom lijesu položen u grob kraj dvorske kapelice u vrtu. Posjetio sam ga kada sam sljedeće godine, u svibnju 1849. prolazio kroz Vukovar. Tek kasnije je lijes iskopan i položen u grobnicu kod franjevacu.

Dvorac nije bio opljačkan. Nestala je samo jedna mala uljana slika, koja je prikazivala unutrašnjost neke crkve i jedan-dva pištolja u cijelosti prekrasno izrađena od slonove kosti. Kasnije su pronađeni u posjedu grčkog (srpskog) patrijarha (čija je rezidencija bila i u Sremskim Karlovcima). Nitko nije znao kako su oni tamo dospjeli!!

Na molbu mog sadašnjeg zeta da se pištolji vrate, ovaj je bio dovoljno drzak da zamoli da mu se prepuste, ali to se nije dogodilo.

(**Palilula** = “paljenje lulice”)

U ljetu je moj otac nakratko boravio u Rumi. U to je vrijeme pucano na njegovu spavaću sobu. Metak je pogodio zid na mjestu na kojem se nalazio njegov krevet.

Grofica Eltz je, naime, bila glavna dvorska dama na dvoru kraljice Terezije Bavorske.

čaju dvorac zapalili. Adolf je morao ostati s njim, a što se mene tiče, kao carski oficir, čija je regimenta bila, moglo bi se reći, na prvoj liniji borbe, teško da bih dobio dopust, osobito ne u inozemstvo. Ipak, moja sestra nikako nije smjela putovati sama – te sam odlučio da je ne napustim ni pod koju cijenu.

Često se sjećam trenutka kada smo, 30. studenoga, sjeli u kola i vozili se prema glavnom izlazu iz dvorca, opraštajući se od oca i brata. U Mohaču smo prenočili i tamo se ukrkali na parobrod. U **Pešti** smo napravili stanku od dva dana; potom smo ponovo brodom putovali do Gyöngyösa. Otud smo nastavili putovanje preko Pápe, Körmenda, u smjeru Graza, a od Graza do Brucka smo se vozili vlakom. Tu smo, desetog dana nakon odlaska iz Retfale, poštanskim kolima, preko

Ausseea i Ischla, stigli u Salzburg. Tu smo se zadržali tjedan dana, jer je tu bila smještena grofica Lützow, starija sestra mog dragog zeta. Naposljedku smo sretno stigli na naše odredište, München. Bio je to bolan susret dviju žena, koje je život stavio na tešku kušnju. – Nakon nekoliko dana oprostio sam se od svoje drage sestre. Znao sam da je okružena voljenima, koji će je tješiti i koje je ovaj događaj jednako teško pogodio. Ipak, duboko me je potresao rastanak od nje. Molio sam za nju božansku zaštitu i milost!

U Beču, kamo sam se najprije uputio, imao sam sreću vidjeti svoju majku i Nikolu, koje nisam vidio od ožujka. - Prijavio sam se generalu von Weldenu, tadašnjem zapovjedniku Beča. On je već pisao mom pukovniku u vezi s mojom situacijom. – Nakon što sam nabavio novu opremu, pridružio sam se regimenti u Pečuhu zajedno s konjičkim kapetanom Sigismundom grofom Nostitz.

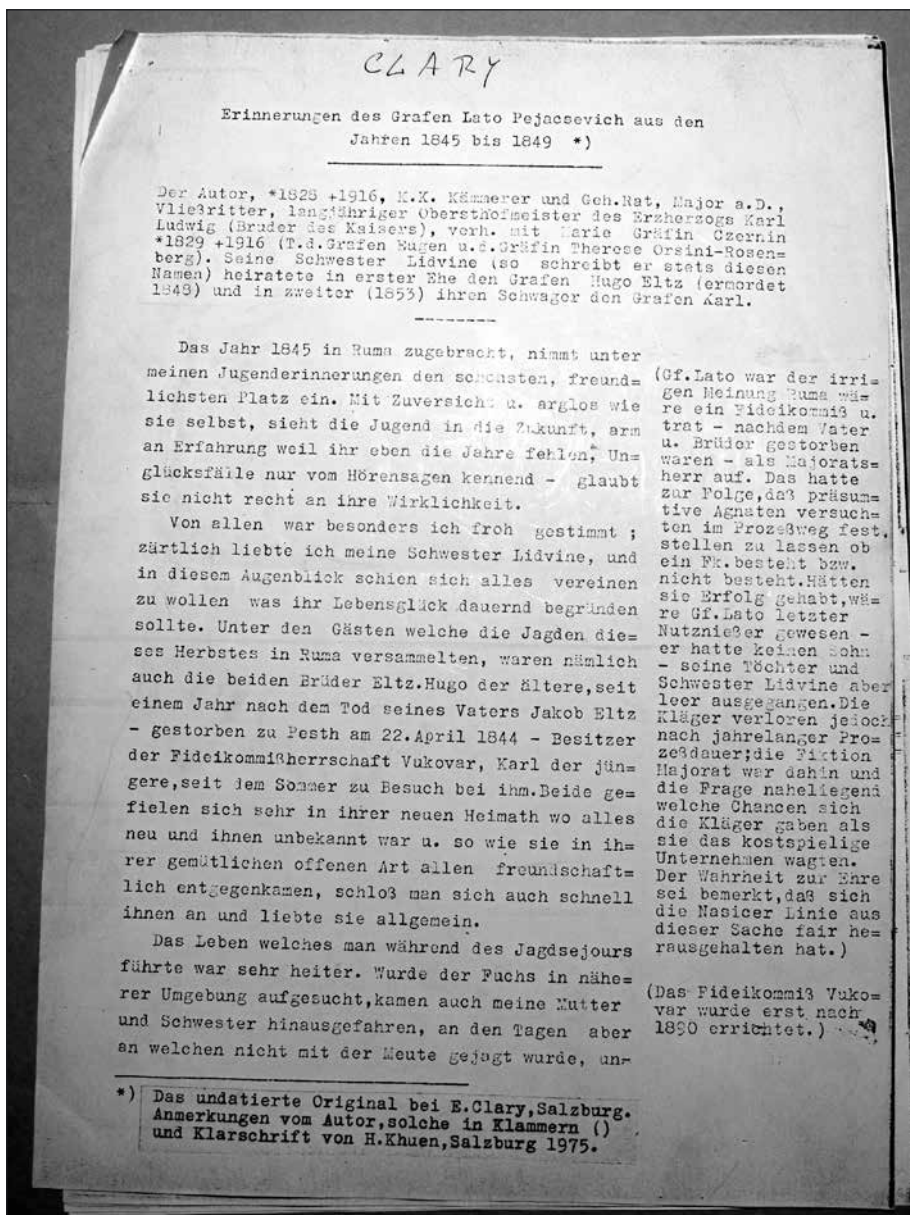
Prijevod s njemačkoga: Đorđe Bošković

Redaktura prijevoda: doc. dr. sc. Stephanie Jug

Svog pukovnika sam jednostavno pismom obavijestio o svom odlasku, pozvao sam se na izvanredne okolnosti i zajamčio da neću ostati nijednu minutu duže nego li je potrebno.

U **Pešti** smo dopuštenje za odlazak u inozemstvo dobili samo zahvaljujući Lumnitzeru, upravitelju obitelji Eltz.

Slikovni prilozi

Slika 1. Prva stranica *Uspomena* (strojopisni prijepis Hinka grofa Khuena), 1975., original u Arhivu obitelji Clary-Aldringen, Salzburg

Slika 2. Posmrtni grb Ladislava grofa Pejačevića, 1916. (Zavičajni muzej Ruma, inv. br. 478)

Slika 3. Ladislav grof Pejačević sa suprugom na obiteljskom posjedu u Hadersdorfu, nedaleko od Beča, 1912. (Arhiva obitelji Clary-Aldringen, Salzburg)

Slika 4. Robert Kummert, *Ergela u Rumi*, 1836., ulje na platnu, 40,6 x 86,5 cm
(Arhiva obitelji Clary-Aldringen, Salzburg)

Slika 5. Franz Alt, *Portret Ladislava grofa Pejačevića*, 1847., akvarelirani crtež olovkom (Arhiva obitelji Eltz, Beč)

Slika 6. Ladislav grof Pejačević, *Portret Huga grofa Eltza*, 1845., akvarelirani crtež olovkom (Arhiva obitelji Eltz, Beč)

Slika 7. Ladislav Pejčević, *Lovački salon vukovarskog dvorca, s likom Ludvine grofice Eltz, rođ. grofice Pejačević*, 1845., akvarel (Arhiva obitelji Eltz, Beč)

Slika 8. Ladislav Pejčević, *Salon vukovarskog dvorca*, 1845., akvarel (Arhiva obitelji Eltz, Beč)

Slika 9. Ladislav grof Pejačević, *Izlazak kočije ispred vukovarskog dvorca*, 1845., crtež olovkom (Arhiva obitelji Eltz, Beč)

Slika 10. Članovi obitelji Pejačević, Eltz, Khuen Bélasi, oko 1875. (Zavičajni muzej Našice)

Summary

THE LEGACY OF ART WORKS AND MANUSCRIPTS OF COUNT LADISLAV PEJAČEVIĆ FROM RETFALA AND RUMA

The text of the memoirs of Count Ladislav Pejačević (1828-1916) was found at Herrnau Castle (a southern suburb of Salzburg), the residence of his heirs, the Clary-Aldringen family. The legacy of the Ruma-Retfala family Pejačević was preserved in this castle; the grand seat of the family was at Retfala Castle in the western part of Osijek and the business headquarters were in Ruma (today the Republic of Serbia). This text was revised and typewritten in 1975 by its author's grandson Count Hinko Khuen Bélassi.

Of major importance in the events described is a significant event of the Eltz and Pejačević family history, i.e. the tragic fate of Count Hugo Eltz, the husband of Ladislav's sister Ludvina, who was killed in Vukovar on October 26, 1848. The author of *Uspomene* described, among events referring to the family, the social and political circumstances that had led to this homicide, hence the text offers a very interesting view of the history of the time in the territory of Slavonia and Sylvania. The text provides information on political figures and events as well as on the daily life of noble families in the mid-19th century and it adds to our previous knowledge on the topic.

This paper provides a cultural-historical review of the text *Uspomene* and the Croatian translation. Along with biographical data on the author, the paper also provides a review of the legacy of the Ruma-Retfala branch of the family and their Retfala manor with the prestigious neo-Classicist castle with its extensive grounds, which was in the mid-19th century at the peak of its social and cultural existence. The paper also discusses the role of Count Ladislav Pejačević in the history of the management of the Ruma estate, the economy of which he improved and stabilized.

Special emphasis has been placed on the relation between Count Ladislav Pejačević and the fine arts. Some of his drawings and watercolours with portraits of family members, notable persons from social life, the interior of the Vukovar Castle and of Vukovar were found. It is almost unknown to the public that he was an amateur painter and that his family established a productive relationship with the Austrian painter Franz Alt, whose oeuvre includes paintings and depictions painted at the Slavonian and Sylvania estates of the Pejačević and Eltz families, and who most likely had an influence on Ladislav's art of painting and the quality of his works.

Keywords: count Ladislav Pejačević, Retfala, Ruma, Eltz family, memoirs, Revolution of 1848, visual arts

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakti autora:

doc. dr. sc. Jasminka Najcer Sabljak
Umjetnička akademija u Osijeku, Odsjek za likovnu umjetnost, Kralja Petra Svačića 1/II,
31000 Osijek
e-mail: jasminka.najcer@gmail.com

*

Đorđe Bošković, muzejski savjetnik
Zavičajni muzej Ruma, Glavna 182, 22400 Ruma
e-mail: djordjeboskovic022@gmail.com